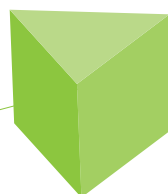
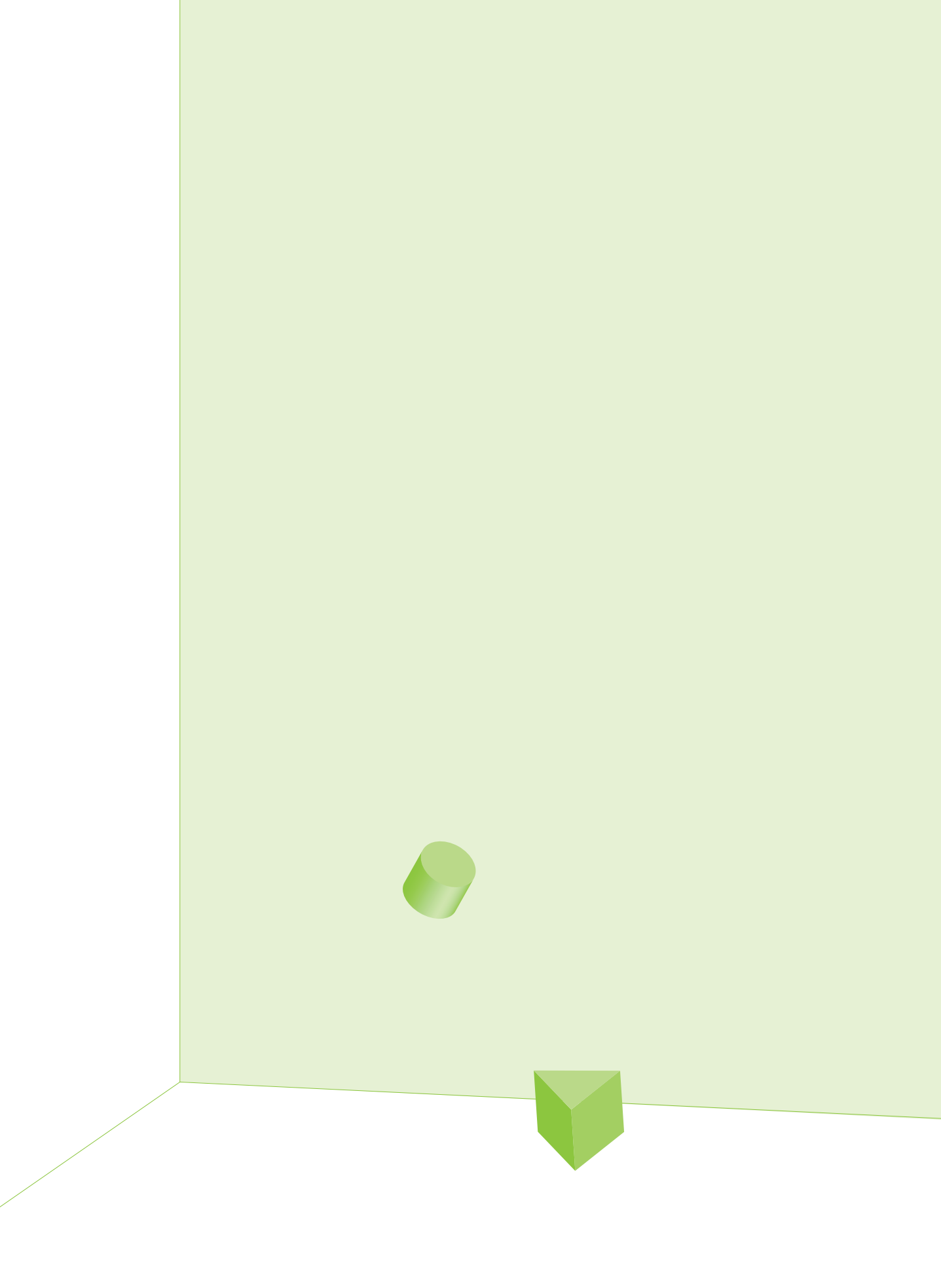

Aansluiting voortgezet onderwijs op het basisonderwijs

Aansluiting
voortgezet onderwijs
op het basisonderwijs

Voorwoord

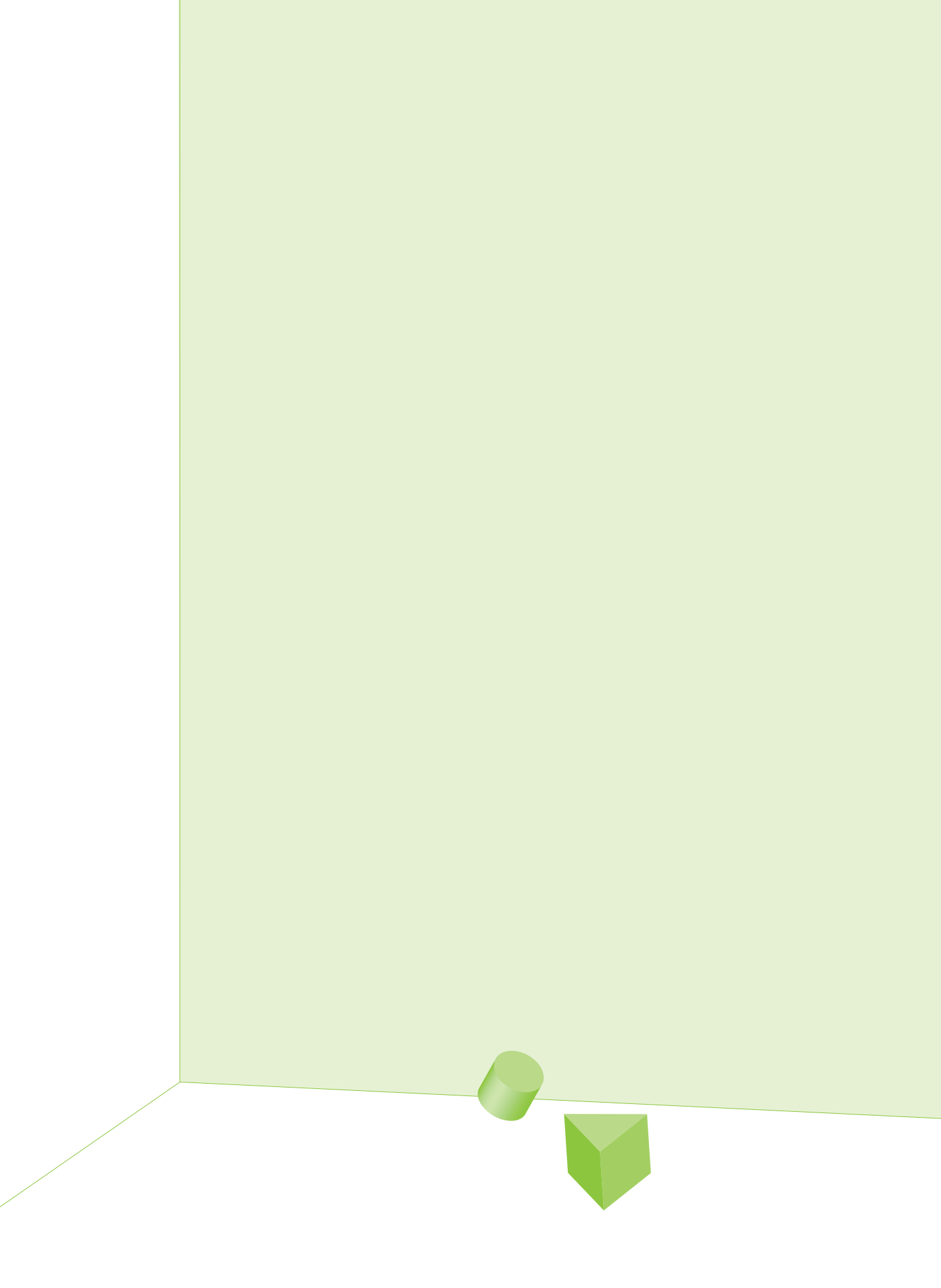
In 2004 en 2006 heeft de Inspectie van het Onderwijs onderzoek gedaan naar de doorgaande lijn in zorg en begeleiding bij de overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs. Dit betrof onderzoeken in de regio Oss en in de stad Maastricht. Daaruit is gebleken dat de aansluiting van het basisonderwijs op het voortgezet onderwijs op een aantal punten te wensen overliet. De Inspectie van het Onderwijs zag hierin aanleiding voor een onderzoek op landelijk niveau.

In het landelijk onderzoek is nagegaan hoe de advisering over de plaatsing van leerlingen in het voortgezet onderwijs verloopt. Daarnaast is geanalyseerd in welke schoolsoort leerlingen drie jaar na de overgang naar het voortgezet onderwijs zitten en welke verschillen er hierbij tussen scholen worden gesignaleerd.

In het voorliggende rapport worden de bevindingen uit het onderzoek gepresenteerd. Ook worden verklaringen, conclusies en aanbevelingen gegeven. Ik hoop dat dit rapport daarmee een bijdrage levert aan de verbetering van de aansluiting tussen het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs, zodat kinderen gemakkelijker deze 'reuzenschrede' kunnen maken.

De hoofdinspecteur primair onderwijs en expertisecentra,

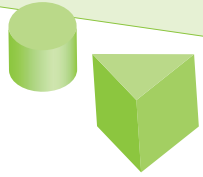
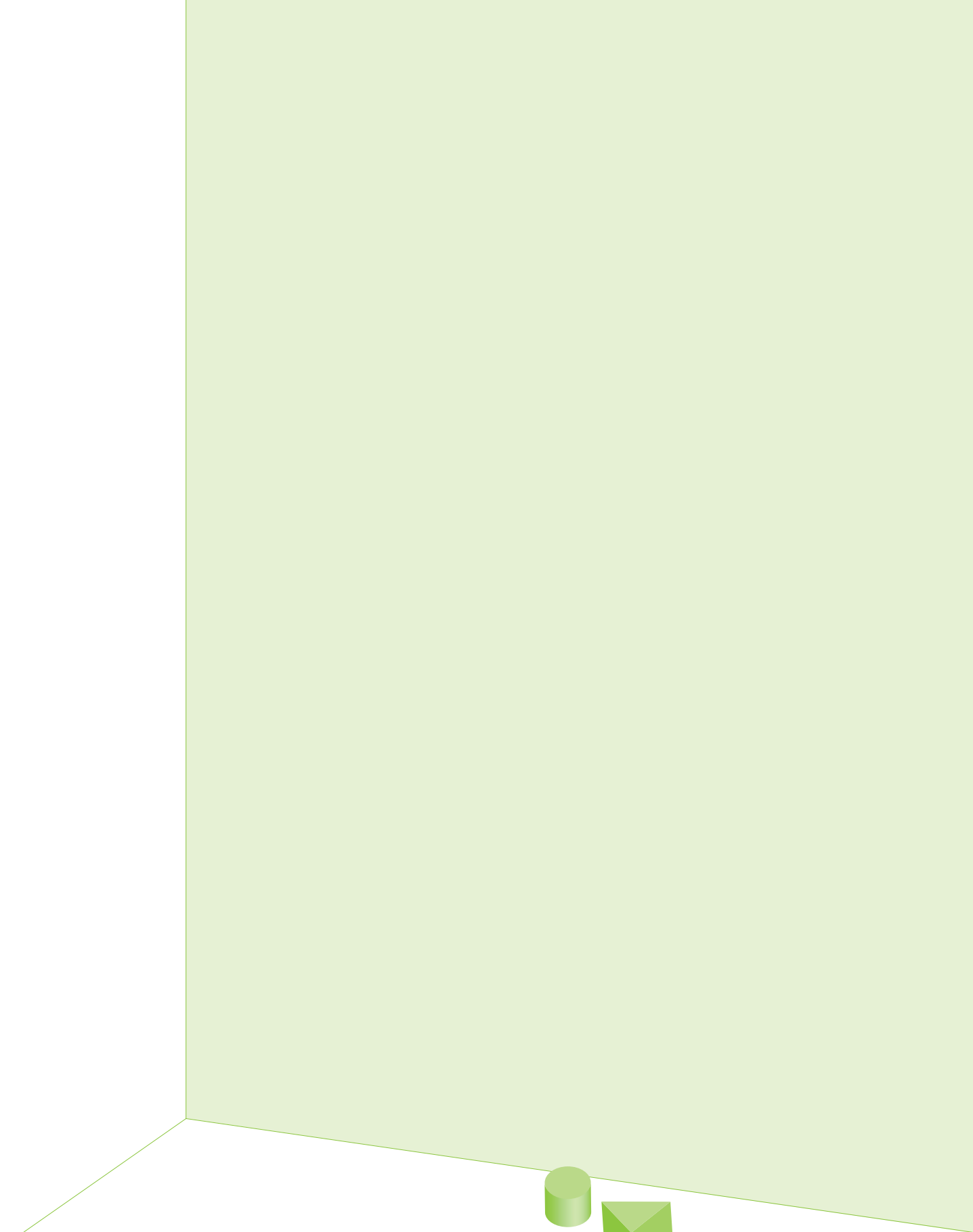
Dr. L.S.J.M. Henkens
mei 2007

Inhoudsopgave

Samenvatting

1	Inleiding	9
1.1	Te hoge allocatie	9
1.2	Te lage allocatie	10
1.3	Allocatieproblemen van leerlingen	10
1.4	Allocatieproblemen op schoolniveau	12
2	Advies van de basisschool en stand van zaken in het derde leerjaar van het vo	15
3	Op- en aftroom naar hogere en lagere onderwijstypen	17
4	Doubleren in de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs	21
5	Kwaliteit van de adviezen van de basisschool	23
6	Vorbereiding op het voortgezet onderwijs	27
6.1	Aansluiting onderwijsinhoud en pedagogisch-didactische aanpak	27
6.2	Loopbaanoriëntatie en informatieoverdracht	28
6.3	Keuzebegeleiding	29
6.4	Overdracht van leerlingengegevens	29
6.5	Verschillen in uitvoering van de zorg	30
6.6	Samenvatting	31
7	Vo-scholen met veel doublerende of afstromende leerlingen	33
8	Doubleren en afstromen van leerlingen en de kwaliteit van het onderwijs	37
9	Nabeschouwing	41
	Literatuur	45

Samenvatting

Elk jaar worden circa 190.000 leerlingen die het basisonderwijs verlaten, geplaatst in een van de vier leerwegen van het vmbo, in de havo of in het vwo. Deze plaatsing gebeurt voor veruit de meeste leerlingen op grond van het advies dat zij krijgen van de basisschool. Dit advies komt doorgaans overeen met de score die de leerlingen op een eindtoets, zoals de 'Cito-toets', krijgen.

In het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs zit één op de vier leerlingen niet meer op het niveau van dit advies. Zo'n 12 à 13 procent van de leerlingen stroomt op naar een hogere onderwijssoort. Ruim 11 procent van de leerlingen stroomt af naar een lagere onderwijssoort dan door de basisschool werd geadviseerd. Ruim 3 procent van de leerlingen blijft zitten in het eerste of het tweede leerjaar.

De meeste plaatsingsproblemen hebben zich voorgedaan bij de leerlingen die in het derde leerjaar in de kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo zitten. Hier zit slechts 55 procent van de leerlingen nog op het niveau van het advies. Bij de grotere afstroom van de theoretische leerweg naar de kaderberoepsgerichte leerweg speelt uiteraard ook de sterkere voorkeur van ouders een rol om hun kind naar de theoretische leerweg van het vmbo (de vroegere mavo) te willen sturen. In de overige onderwijssoorten zit in het derde leerjaar ongeveer 80 procent nog op het niveau van het advies.

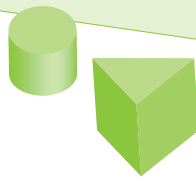
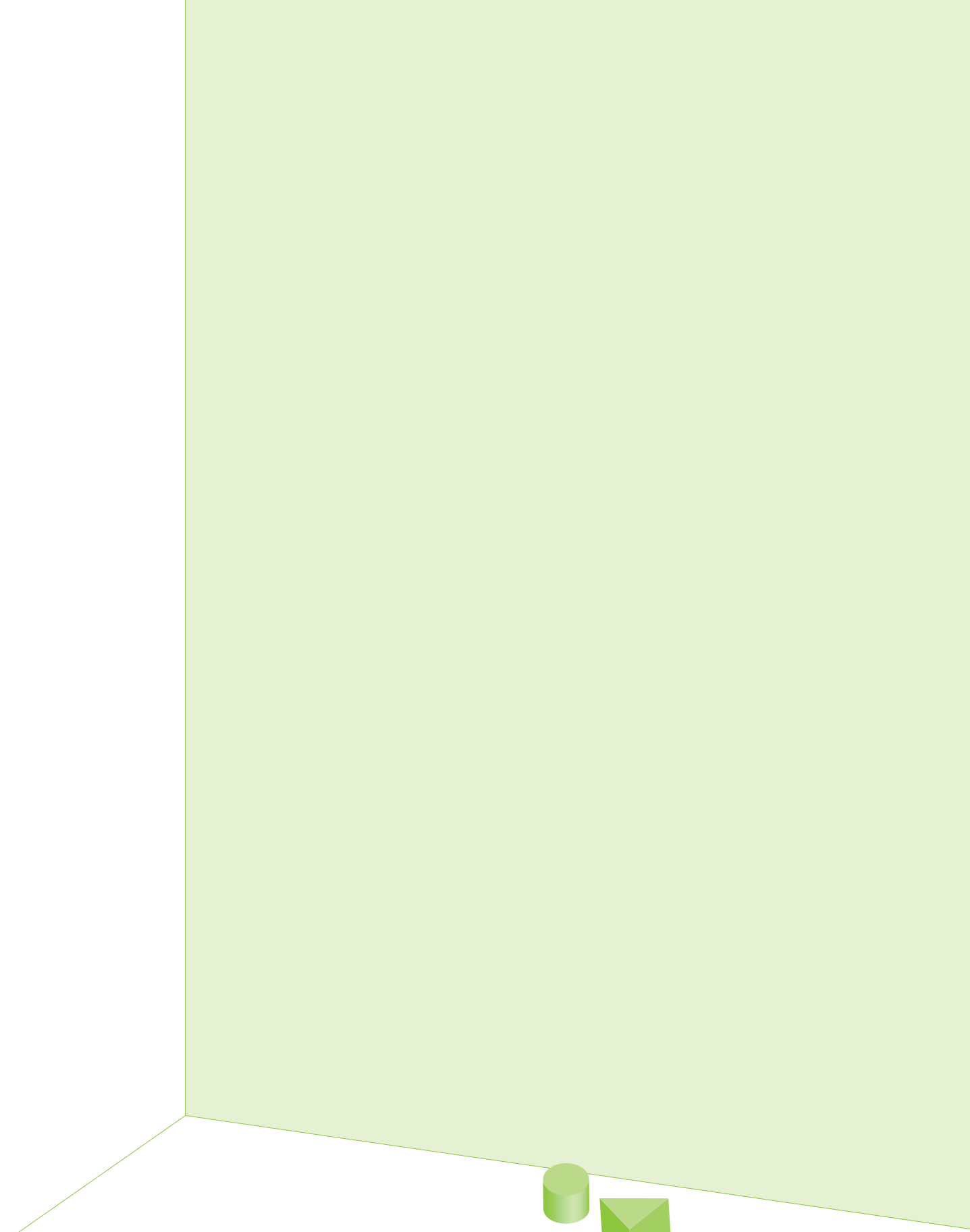
Een eerste verklaring voor deze plaatsingsproblemen moet worden gezocht in een onvoldoende goede aansluiting van de onderwijsinhoud en de pedagogisch-didactische aanpak van het basisonderwijs op die van het voortgezet onderwijs en vice versa. Dat is ook niet eenvoudig, omdat bijna de helft van de scholen voor voortgezet onderwijs met meer dan dertig toeleverende basisscholen te maken heeft. Ook de informatieoverdracht, zeker voor leerlingen met leer- en/of gedragsproblemen, is een punt voor verbetering.

Leraren in groep 8 van het basisonderwijs zijn niet altijd voldoende op de hoogte van de inrichting van het vmbo. Het blijkt voor hen moeilijk het onderscheid tussen de kader- en de basisberoepsgerichte leerweg in te schatten. Ook worden de gemengde en de theoretische leerweg ten onrechte nogal eens als leerwegen met een verschillend niveau gepercipieerd.

De kwaliteit van het voortgezet onderwijs speelt ook een rol. Op ruim 11 procent van de vestigingen voor voortgezet onderwijs doubleerde meer dan 10 procent van de leerlingen gedurende de eerste twee jaar of stroomde meer dan 20 procent van de leerlingen af naar een lager onderwijstype.

De kwaliteit van het onderwijs is op essentiële punten slechter dan op vestigingen die geen afstroom of doubleren in de eerste twee leerjaren kennen. Bij deze laatstgenoemde vestigingen zijn de opbrengsten beter, hebben de onderwijsactiviteiten meer structuur, zijn de (werk)omstandigheden ordelijker, zijn de leerlingen meer betrokken bij het onderwijsproces en zijn het pedagogisch klimaat en de veiligheid beter.

Naar het oordeel van de inspectie zouden zowel basisscholen als scholen voor voortgezet onderwijs de schoolloopbanen van hun leerlingen in het voortgezet onderwijs beter kunnen analyseren. Zij kunnen hier op schoolniveau waardevolle informatie aan ontleen over de kwaliteit van de adviezen en de kwaliteit van hun onderwijs.

1 Inleiding

In 1999 concludeerde de Inspectie van het Onderwijs dat de aansluiting tussen basisschool en school voor voortgezet onderwijs vanuit het perspectief van de basisscholen op dat moment geen zorgelijk punt was. Basisscholen doen het nodige om voor de leerlingen die de overstap gaan maken een continue leerweg mogelijk te maken. De meeste leerlingen krijgen een schriftelijk advies voor het te volgen voortgezet onderwijs. De informatieoverdracht tussen de basisscholen en de scholen van voortgezet onderwijs over de leerlingen is in het algemeen behoorlijk verzorgd en zowel leerlingen als ouders worden voorbereid op de overstap (Inspectie van het Onderwijs, 1999). Inmiddels zijn er signalen dat deze aansluiting op dit moment minder goed verloopt. Zo blijkt onder meer dat voor één op de zeven leerlingen geldt dat zij na een of twee jaar voortgezet onderwijs in een lagere onderwijssoort zitten, dan waar zij in het voortgezet onderwijs begonnen zijn (Inspectie van het Onderwijs, 2004; 2006). Daarom heeft de inspectie onderzoek gedaan om na te gaan wat de aard en omvang van allocatieproblemen in het voortgezet onderwijs is en wat basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs doen om allocatieproblemen van leerlingen te voorkomen.

Bij dit onderzoek staan de volgende vragen centraal:

- ◆ Welke allocatieproblemen doen zich voor bij de overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs? Of wat preciezer geformuleerd:
- ◆ Hoeveel leerlingen doubleren in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs en hoeveel leerlingen komen bij de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs in hogere of juist lagere vormen van voortgezet onderwijs terecht dan op grond van het advies van de basisschool verwacht zou mogen worden?
- ◆ Sporen de adviezen van de basisschool met de scores op de Eindtoets Basisonderwijs?
- ◆ Bereiden de basisscholen de leerlingen voldoende voor op het voortgezet onderwijs?
- ◆ Is er een samenhang tussen de kenmerken van vestigingen voor voortgezet onderwijs (waaronder de kwaliteit van de inrichting van het onderwijs) en het optreden van allocatieproblemen?

1.1 Te hoge allocatie

Te hoge allocatie heeft voor de leerling het voordeel dat hij of zij betere onderwijskansen krijgt. Wanneer het echter misgaat, lopen leerlingen die te hoog gealloceerd zijn, uitgerekend tijdens hun pubertijd, het risico door doubleren of afstroom te moeten wisselen van 'peergroep'. Dat levert gezichtsverlies en demotivatie op en het is niet uitgesloten dat dit bijdraagt aan het ontstaan van spijbelen en voortijdig schoolverlaten.

1.2 Te lage allocatie

Over te lage allocatie is veel minder bekend. Het valt ook minder op, omdat er minder leerlingenleed mee gemoeid lijkt. In het voortgezet onderwijs schieten te laag gealloceerde leerlingen aanvankelijk zelfs 'de sterren van de hemel'. Zij stromen op naar hogere onderwijssoorten. In een aantal gevallen lieten deze leerlingen in het basisonderwijs lagere prestaties zien, dan op grond van hun talenten of sociale en sociaal-economische achtergronden verwacht kon worden en werden daardoor te laag gealloceerd. Vaak stromen juist deze 'onderpresteerders' uit het basisonderwijs op naar hogere onderwijssoorten dan waarvoor zij gealloceerd waren. Onderadviseren kan echter ook duiden op te 'conservatieve' advisering door de betreffende basisschool.

Mulder, Roeleveld en Vierke (2007) constateren dat er bij de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs aanwijzingen zijn voor onderbenutting van talenten. Zij rapporteren dat het aandeel leerlingen dat (te) laag wordt geadviseerd in vergelijking met hun prestaties rond de 5 procent ligt en dat ook het aandeel (te) lage feitelijke vo-keuzen in die orde van grootte is.

Voor de volledigheid wordt vermeld dat opstroom op twee manieren kan plaatsvinden. In de eerste plaats kunnen leerlingen van schoolsoort wisselen in de eerste leerjaren van het voortgezet onderwijs. Scholen besteden in het algemeen veel aandacht aan allocatie en determinatie van leerlingen in de onderbouw. Met name door de vorming van scholengemeenschappen is de mobiliteit in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs toegenomen. Als gevolg hiervan is de opstroom met diploma afgenomen: het stapelen van opleidingen (tweede manier). In een stelsel met veel categorale scholen is dat een geëigende leerweg. In de jaren negentig is opstroom met diploma van mavo naar havo en van havo naar vwo sterk afgenomen. De laatste jaren is de opstroom met diploma van mavo naar havo echter weer sterk toegenomen. In 1990 was de doorstroom van mavo met diploma naar havo 18 procent, in 1995 17 procent, in 2000 10,5 procent en in 2005 15,2 procent. In dit rapport wordt alleen de eerstgenoemde opstroom, de opstroom in de onderbouw, geanalyseerd.

1.3 Allocatieproblemen van leerlingen

Allocatieproblemen nemen op het niveau van individuele leerlingen andere verschijningsvormen aan dan op het niveau van scholen en onderwijsafdelingen. Op het niveau van individuele leerlingen zijn allocatieproblemen moeilijk eenduidig vast te stellen. Dat wordt veroorzaakt door een aantal factoren.

Ten eerste is er slechts zelden volledige en betrouwbare informatie voorhanden over de talenten van leerlingen. Men zou voor het eenduidig vaststellen van allocatieproblemen op zijn minst betrouwbare gegevens moeten hebben over de etnische, sociale en economische achtergronden, de intelligentie, de motivatie en het bereikte onderwijsniveau van de leerling. Er zijn doorgaans wel gegevens beschikbaar over het bereikte onderwijsniveau van de leerling en over de etnische en de sociaal-economische achtergronden.

Veel problematischer is het om over gegevens te beschikken over de intelligentie en de motivatie van de leerlingen. Naast intelligentie is vooral ook motivatie een belangrijke voorspeller voor schoolsucces (Kuyper & Van der Werf, 2001). In de jaren tachtig waren diverse goede testen in gebruik voor het vaststellen van de intelligentie, de inzet en de onderwijsprestaties van leerlingen. De normering van dit toetsmateriaal is echter inmiddels verouderd en wordt nog door slechts enkele scholen gebruikt. De meeste leerlingen vinden een plaats in het voortgezet onderwijs op basis van een combinatie van het advies van de basisschool en een 'tweede gegeven', dat meestal bestaat uit de score op de Eindtoets Basisonderwijs van het Cito. Dit is een kwetsbare combinatie, waarbij alleen het objectief bereikte onderwijsniveau ('het tweede gegeven'), zonder de objectieve vaststelling van de intelligentie en de motivatie van de leerling fungeert als validering voor het expertoordeel van de school.

Het expertoordeel blijkt volgens Mulder & Suhre (1995) een betere 'voorspeller' te zijn voor het verloop van de schoolloopbaan van leerlingen dan de Eindtoets Basisonderwijs. Uit onderzoek van Van der Lubbe, Verhelst, Heuvelmans & Staphorsius (2004) blijkt een grote overeenstemming tussen advies en score op de Eindtoets Basisonderwijs¹. Bij 14 procent van de leerlingen is er een discrepantie tussen het advies van de basisschool en het advies dat voortvloeit uit de score op de Eindtoets Basisonderwijs. In bijna twee derde van deze gevallen wordt uiteindelijk toch het advies van de basisschool opgevolgd, in de overige gevallen wordt de leerling geplaatst op grond van de score op de Eindtoets Basisonderwijs.

Het expertoordeel blijkt, net als het hanteren van strikte toegangsregels op grond van de score op de Eindtoets Basisonderwijs, ook voor een belangrijk deel een 'self-fulfilling prophecy' te zijn. Er zit immers voor de leerling weinig anders op dan dit advies te volgen. We zullen nooit precies met zekerheid kunnen zeggen welke leerlingen ten onrechte zijn afgewezen (Meijnen, 2004; Terwel, 2005).

In de tweede plaats blijkt foutieve allocatie doorgaans pas in de latere jaren van het voortgezet onderwijs. In het geval van te hoge advisering blijkt dat uit doubleren of afstroom naar een lagere onderwijssoort. Te lage advisering komt vaak gedurende de onderwijsperiode in het geheel niet als probleem aan het licht, omdat de leerling 'het zo goed doet'. Het blijkt in veel gevallen uit het opstromen naar hogere onderwijssoorten en later nog weer uit 'het stapelen van opleidingen' (zie paragraaf 1.2.).

Als derde factor kan worden genoemd dat de school voor voortgezet onderwijs zowel door proefwerkanalyses, door keuze- en studiebegeleiding en niet op de laatste plaats door kwaliteitsverschillen in pedagogisch-didactisch handelen invloed kan hebben op de (re)allocatie van leerlingen. Sommige scholen voor voortgezet onderwijs zullen door een goede aanpak in de onderbouw problemen van te hoog gealloceerde leerlingen kunnen opvangen, waardoor determinatieproblemen die aan het eind van het basisonderwijs zijn ontstaan, verborgen blijven.

Een vierde factor betreft uiteraard ook de ontwikkeling van de leerling zelf. In het leven van de 12- tot 15- jarige gebeurt veel onvoorspelbaars dat kan leiden tot doubleren, op- en afstroom of voortijdig schoolverlaten.

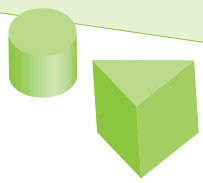
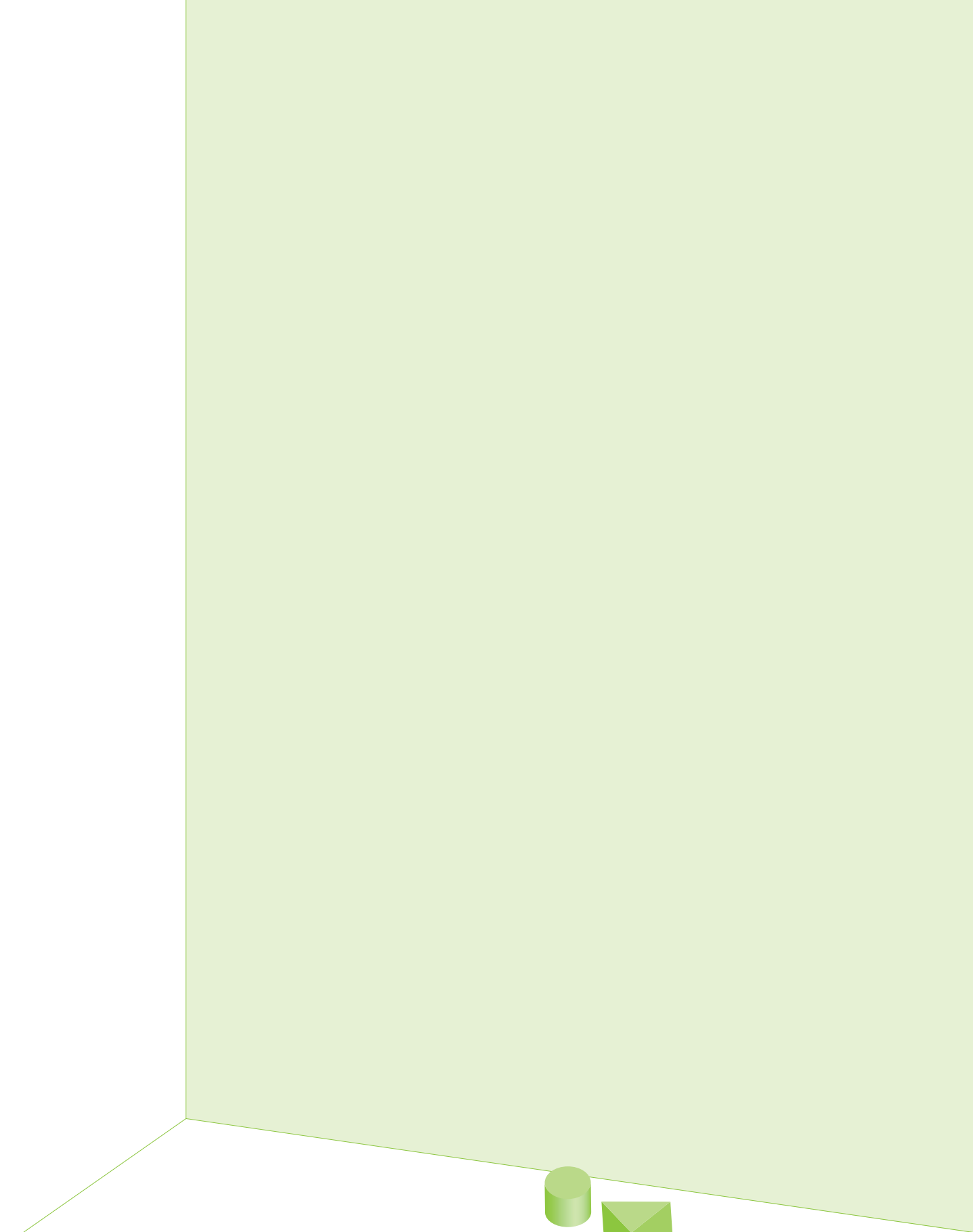
¹ Het expertoordeel komt overigens vaak niet onafhankelijk van het advies op basis van een onafhankelijke toets tot stand. Met andere woorden: in het expertoordeel wordt ook vaak rekening gehouden met het advies o.b.v. een onafhankelijke toets.

1.4 Allocatieproblemen op schoolniveau

Ondanks de ingewikkelde problematiek op leerlingenniveau bestaan er voor het schoolniveau wel relatief eenvoudige indicatoren die aanwijzingen opleveren voor te hoge en te lage allocatie van leerlingen.

Uit onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs (2004) blijkt dat voor ongeveer één op de zeven leerlingen geldt dat hij of zij na een of twee jaar voortgezet onderwijs gedoubleerd heeft of in een lagere onderwijssoort zit, dan waar hij of zij in het voortgezet onderwijs mee is begonnen. Het lijkt aannemelijk dat scholen met relatief hoge percentages leerlingen die doubleren of afstromen naar lagere onderwijssoorten, veel leerlingen met een te hoge allocatie in huis hebben.

Uit onderzoek van Terwel (2005) blijkt dat de gemiddelde scores van de leerlingen op de Eindtoets Basisonderwijs voor dezelfde onderwijssoorten in het voortgezet onderwijs aanzienlijk kunnen variëren. Het lijkt aannemelijk dat scholen voor voortgezet onderwijs die veel leerlingen met relatief hoge scores op de Eindtoets Basisonderwijs hebben ook veel leerlingen met een te lage allocatie in huis zullen hebben. Het is ook denkbaar dat scholen met veel afstroom ook onderwijs aanbieden dat minder van kwaliteit is dan bij vergelijkbare scholen. In dit onderzoek zal worden nagegaan wat de kenmerken zijn van scholen waar relatief veel leerlingen afstromen.

2 Advies van de basisschool en stand van zaken in het derde leerjaar van het vo

Elk jaar verlaten zo'n 190.000 leerlingen het basisonderwijs. In 2004 en 2005 kreeg de helft van de leerlingen bij het verlaten van het basisonderwijs het advies² om naar het vmbo te gaan, ongeveer 24 procent van deze leerlingen werd geadviseerd voor de havo en nog eens 26 procent kreeg een (havo-)vwo-advies. In het derde jaar bleek ongeveer 56 procent van de leerlingen in het vmbo, 21 procent op de havo en 23 procent op het vwo te zitten.

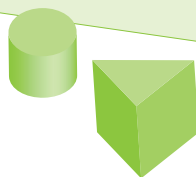
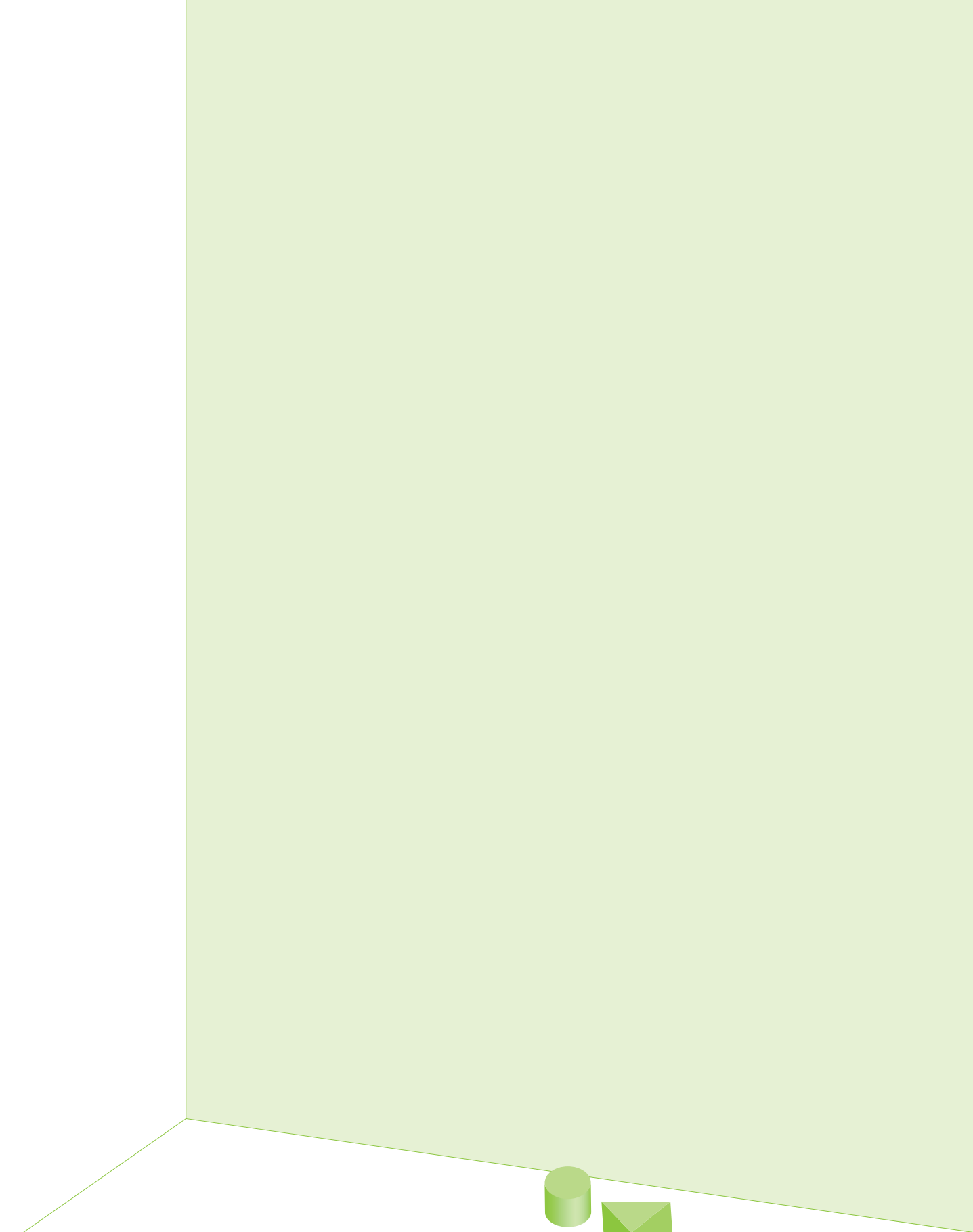
Tabel 1 Het advies van de basisschool en de plaats van leerlingen in het 3e leerjaar van het voortgezet onderwijs

	2004		2005	
	Advies van de basisschool	Plaats in het 3 ^e Leerjaar	Advies van de basisschool	Plaats in het 3 ^e Leerjaar
Basisberoepsgerichte leerweg	13,0	16,1	13,5	15,3
Kaderberoepsgerichte leerweg	2,4	13,8	12,2	14,3
Theoretische en gemengdeleerweg	24,1	25,6	24,2	26,1
Havo	24,3	21,3	24,1	21,3
VWO	26,5	23,2	26,0	23,0

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2005)

Deze gegevens op stelselniveau lijken op het eerste gezicht te duiden op kleine verschuivingen. Bij deze kleine verschuivingen op stelselniveau zijn echter veel leerlingen betrokken. In dit rapport willen we deze leerlingstromen nader in beeld brengen.

² Bij 'dakpanadviezen' is steeds gekozen voor het hoogste onderwijstype.

3 Op- en afstroom naar hogere en lagere onderwijstypen

Tabel 2 biedt een inzicht in het percentage leerlingen dat in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs op, onder of boven het advies zit dat zij van de basisschool kregen. Bijna een derde van de leerlingen krijgt een dubbeladvies en iets minder dan een procent van de leerlingen krijgt zelfs een drievoudig advies. Bij deze zogenoemde 'dakpanadviezen' is er uiteraard veel minder sprake van op- of afstroom, omdat er twee of zelfs drie onderwijssoorten kunnen zijn waarin de leerling nog steeds op het niveau van het advies zit.

Tabel 2 Hoeveel procent van de leerlingen die in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs zitten, had een hoger of lager advies van de basisschool?

	2004			2005		
	Hoger advies (afstroom)	Op advies	Lager advies (opstroom)	Hoger advies (afstroom)	Op advies	Lager advies (opstroom)
Basisberoepsgerichte leerweg	19,7	80,3	0,0	18,8	81,2	0,0
Kaderberoepsgerichte leerweg	25,9	55,4	18,6	25,3	53,6	20,1
Theoretische en gemengde-leerweg	13,7	78,4	7,9	13,5	77,1	9,4
Havo	5,8	80,8	13,4	5,7	80,1	14,2
VWO	0,0	79,7	20,3	0,0	79,3	20,7
Gemiddeld over alle leerlingen	11,5	76,4	12,1	11,4	75,5	13,1

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2005)

Ruim driekwart van alle leerlingen die op 1 oktober van de jaren 2004 en 2005 in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs zaten, volgt een opleiding die op hetzelfde niveau ligt als het advies dat zij kregen bij het verlaten van de basisschool. Ruim 11 procent van de leerlingen uit het derde leerjaar had een hoger advies gekregen van de basisschool; zij zijn afgestroomd naar een lager onderwijstype. 12 à 13 procent van de leerlingen in het derde leerjaar had een lager advies van de basisschool gekregen. Zij zijn opgestroomd naar een hoger onderwijstype.

Zonder dat we hiervoor een tabel geven, merken we op dat anderhalf procent van de leerlingen in het derde leerjaar zelfs twee niveaus lager zit dan het advies en één procent twee niveaus hoger zit dan het advies.

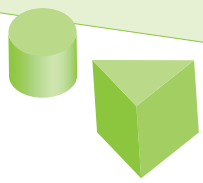
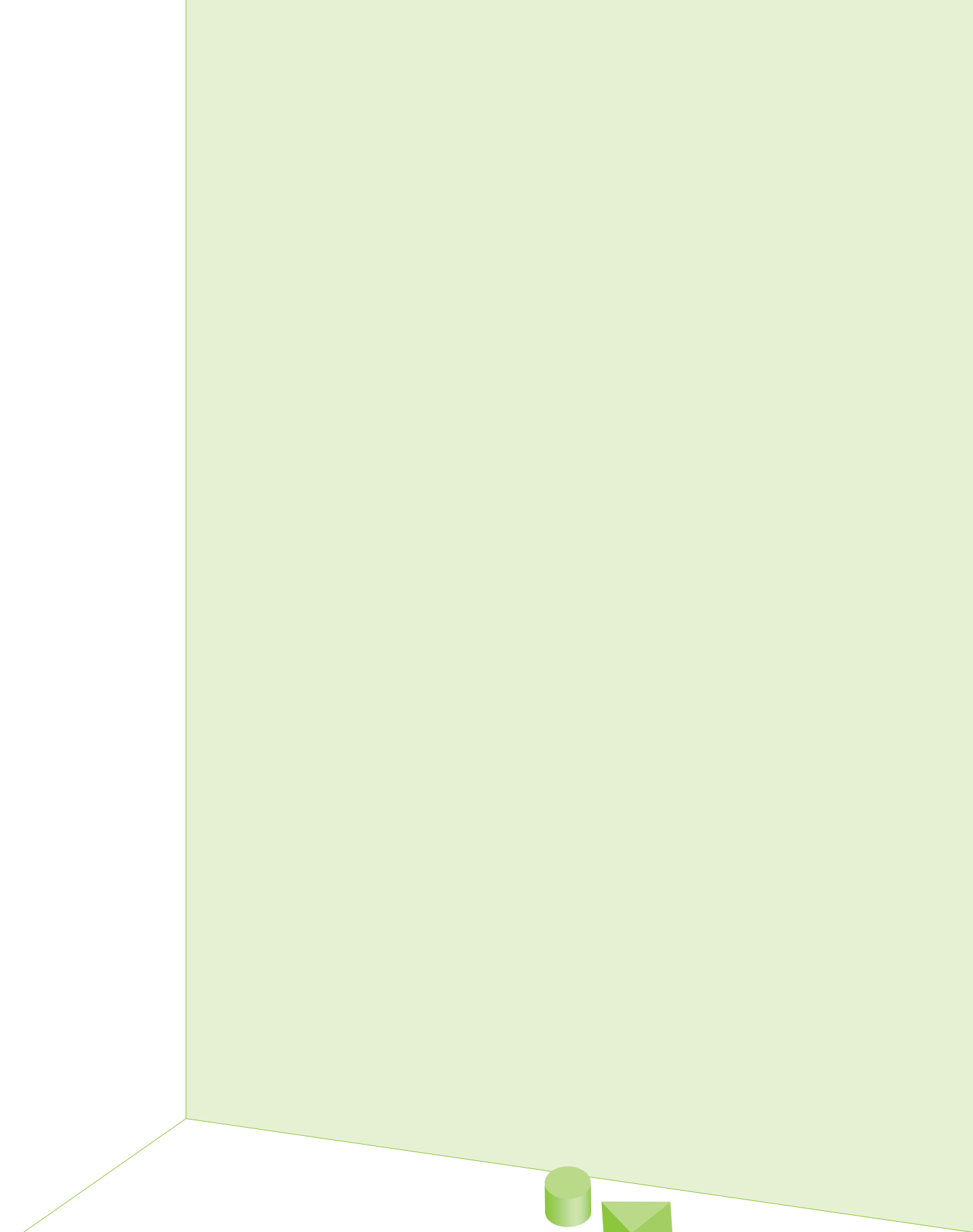
Er is een grote opstroom van havo naar vwo (20 procent) en van de basis- naar de kaderberoepsgerichte leerweg (19 procent). De grootste afstroom treedt op van de theoretische en gemengde leerweg naar de kaderberoepsgerichte leerweg (26 procent), gevolgd door de afstroom van de kader- naar de basisberoepsgerichte leerweg (19 procent). Bij de relatief grote afstroom van de theoretische leerweg naar de kaderberoepsgerichte leerweg speelt uiteraard ook de sterkere voorkeur van ouders een rol om hun kind naar de theoretische leerweg van het vmbo (de vroegere mavo) te willen sturen.

Opvallend is het zeer grote percentage 'mismatches' bij de kaderberoepsgerichte leerweg. Meer dan een kwart van de leerlingen die in het derde leerjaar in de kaderberoepsgerichte leerweg zit, had een hoger advies (meestal theoretische of gemengde leerweg) van de basisschool gekregen.

Een op de vijf leerlingen in het derde leerjaar van de kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo had een lager advies (basisberoepsgerichte leerweg) van de basisschool gekregen. Slechts 55 procent van de leerlingen zit in het derde leerjaar van de kaderberoepsgerichte leerweg nog op het niveau van het advies van de basisschool. Dit allocatieprobleem brengt met zich mee dat de klassen in de kaderberoepsgerichte leerweg van jaar tot jaar sterk van samenstelling veranderen. Men kan zich voorstellen dat deze sterk wisselende samenstelling voor de leerlingen sociale en psychologische gevolgen met zich meebrengt. In 2005 zien we hetzelfde beeld als in 2004. De grote groep leerlingen die op- en afstroomt naar het derde leerjaar van de kaderberoepsgerichte leerweg, werd in de periode voor de invoering van de verschillende leerwegen in het vmbo niet zichtbaar. Leerlingen konden op dat moment nog gediplomeerd worden op respectievelijk a-, b-, c-, of d-niveau. Zo was het bijvoorbeeld mogelijk om een mavo-diploma op d-niveau of op c-niveau te halen, afhankelijk van het aantal vakken waarvoor een centraal examen werd gedaan op d-niveau. De diploma's op a- en b-niveau waren schooldiploma's, al dan niet op basis van certificaten. Deze verschuivingen van niveau binnen de schoolsoort mavo of vbo werden niet als afstroom gezien.

Resumerend

Een op negen leerlingen stroomt af naar een lagere onderwijssoort dan door de basisschool werd geadviseerd. Een op de acht leerlingen stroomt op naar een hogere onderwijssoort. Ongeveer een kwart van de leerlingenpopulatie is bij deze reallocatie betrokken. De 'mismatches' zijn het grootst bij de leerlingen die in het derde jaar in de kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo zitten. Bijna de helft van de leerlingen in het derde leerjaar van de kaderberoepsgerichte leerweg had een ander advies van de basisschool gekregen.

4 Doubleren in de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs

Op- en afstroom van leerlingen is niet het enige verschijnsel dat duidt op allocatieproblemen. Dat geldt ook voor het doubleren in de laagste leerjaren van het voortgezet onderwijs³.

Ruim 3 procent van de leerlingen in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs is blijven zitten in leerjaar 1 of 2. In het vwo komt doubleren het minst voor; in de theoretische/gemengde leerweg van het vmbo en de havo blijven drie keer zoveel leerlingen zitten als in het vwo.

Tabel 3 Hoeveel procent van de leerlingen doubleert in het 1ste of het 2de leerjaar van het voortgezet onderwijs?

	2004	2005
Basisberoepsgerichte leerweg	3,3	3,2
Kaderberoepsgerichte leerweg	2,4	2,4
Theoretische en gemengdeleerweg	4,8	4,4
Havo	4,9	4,4
VWO	1,6	1,5
Totaal	3,5	3,3

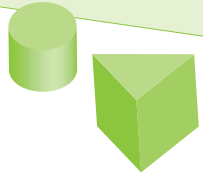
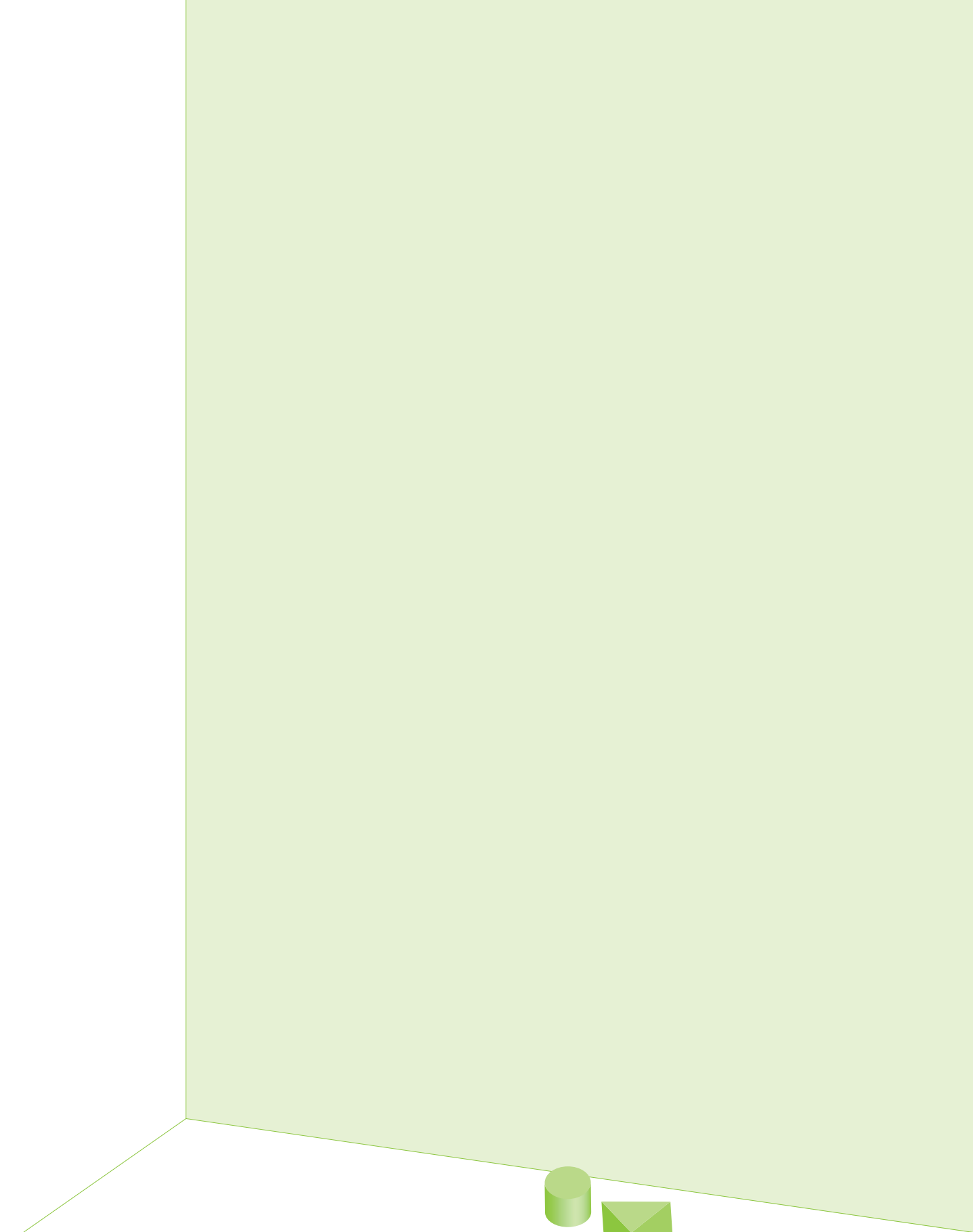
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2005)

Zonder hiervoor een tabel te geven, merken we op dat doubleren in het tweede leerjaar ongeveer drie keer zo vaak plaats vindt als in het eerste leerjaar. De doublerpercentages voor de theoretische en gemengde leerweg, de havo en het vwo zijn daarbij circa de helft hoger dan die voor de basis- en de kaderberoepsgerichte leerweg.

Resumerend

In de havo en in de theoretische en de gemengde leerweg van het vmbo blijkt het percentage leerlingen dat in de eerste twee jaar doubleert anderhalf keer zo hoog te liggen als het landelijk gemiddelde voor het voortgezet onderwijs in zijn geheel van ongeveer drie en een half procent.

³ Het is op grond van de beschikbare databestanden helaas niet mogelijk om na te gaan of afgestroomde leerlingen in de jaren daarvoor doubleerden. Daardoor kan niet vastgesteld worden in welke mate het aantal gedoubleerde leerlingen overlapt met het aantal afgestroomde leerlingen.

5 Kwaliteit van de adviezen van de basisschool

In het voorafgaande hebben we gezien dat bijna een kwart van de leerlingen in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs niet meer op het niveau van het advies zit. Dit roept vragen op naar de kwaliteit van de adviezen die door de basisschool verstrekt worden. Uit onderzoek van de inspectie blijkt dat bijna alle basisscholen voor hun leerlingen een schriftelijk advies opstellen. Bij het opstellen ervan worden doorgaans verschillende aspecten betrokken. De studiehouding, de sociaalemotionele vaardigheden en de leerresultaten worden door meer dan 80 procent van de scholen bij het opstellen van het advies meegenomen. Bijna alle basisscholen gebruiken een afsluitende toets, op acht van de tien scholen is dit de Eindtoets Basisonderwijs van het CITO.

Tabel 4 Percentage scholen dat een of meer landelijk genormeerde toetsen gebruikt bij de afsluiting van het basis-
onderwijs

Gebruik van landelijk genormeerde toetsen	% scholen (n=3709)
Eindtoets Basisonderwijs Cito	81,2
Leerlingvolgsysteem Cito	55,9
Entreetoets Cito	38,3
Eduforce toetsen	6,4
Schooleindtoets	2,8
Geen landelijk genormeerde toets	1,0

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2005)

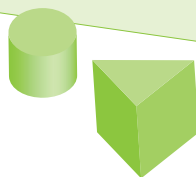
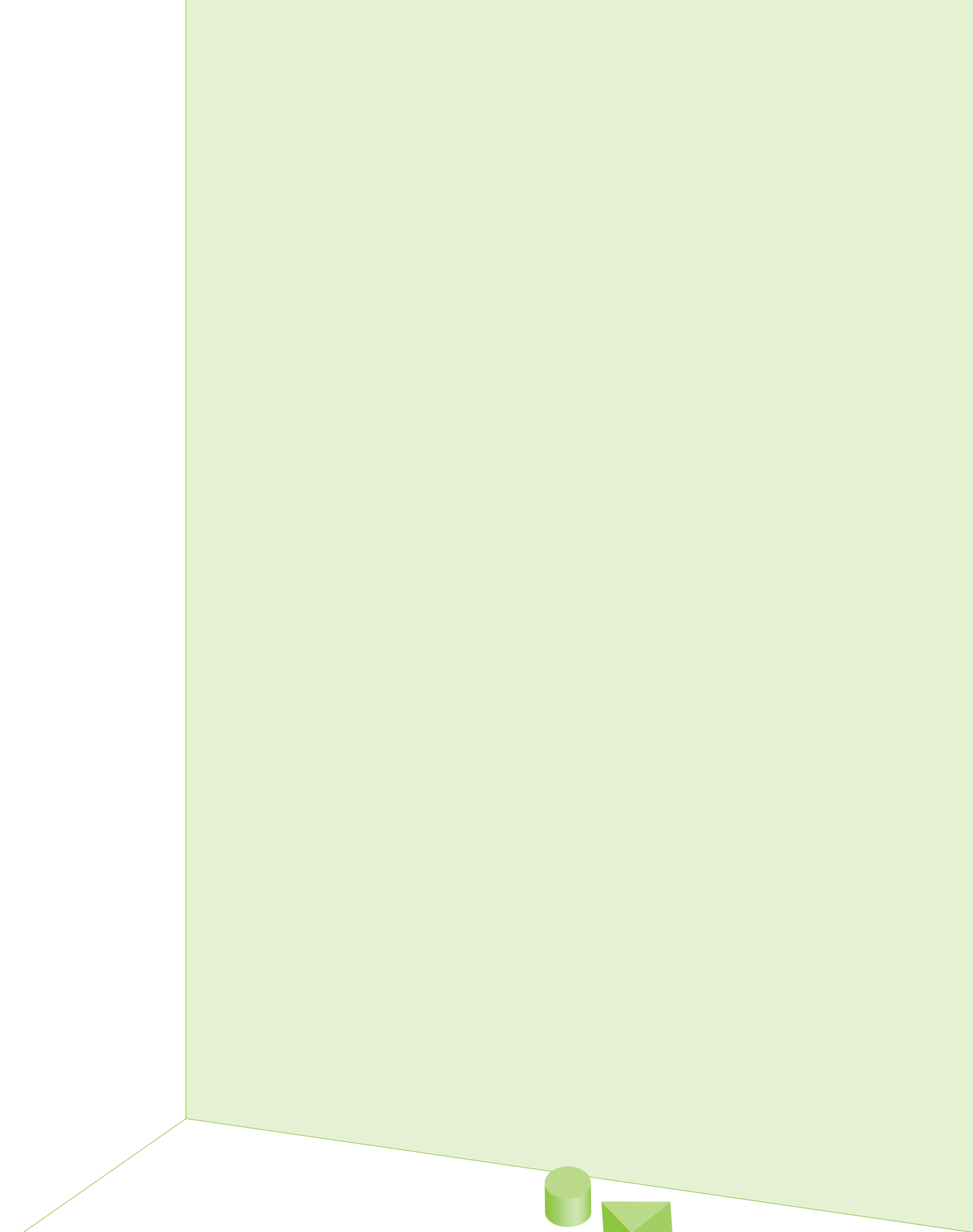
In 1999 beschikte nog ruim 28 procent van de basisscholen niet over adequate gegevens om de opbrengsten van hun onderwijs te kunnen verantwoorden (Inspectie van het Onderwijs, 2003). In 2005 blijkt nog slechts 1 procent van de scholen niet te beschikken over landelijk genormeerde gegevens over de prestaties van hun leerlingen aan het eind van het basisonderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2006a). Daarmee beschikt vrijwel elke basisschool over een valideringsmogelijkheid voor haar adviezen. Uit onderzoek van Van der Lubbe, Verhelst, Heuvelmans & Staphorsius (2005) blijkt dat er bij 86 procent van de leerlingen geen discrepantie is tussen het advies van de basisschool en het advies dat voortvloeit uit de score op de Eindtoets Basisonderwijs. Daar komt bij dat twee derde van de scholen voor voortgezet onderwijs een hoge tot zeer hoge waardering heeft voor het advies van de basisschool. Ruim een kwart van de scholen voor voortgezet onderwijs beoordeelt de kwaliteit als redelijk. Slechts 8 procent van de scholen heeft een lage waardering voor het advies, of heeft de vraag hierover niet beantwoord. Dit zijn indicaties voor een goede soortgenootvaliditeit (concurrent validity) van de adviezen van de basisschool. Wel valt te constateren dat leerlingen de afgelopen jaren hogere adviezen hebben gekregen dan in het verleden. In 1999 kreeg ongeveer de helft van de leerlingen een advies voor havo of hoger, terwijl dit in 1993 nog maar een derde van de leerlingen betrof (Van der Werf & Kuyper, 2004). In hoofdstuk 2 is vermeld dat in 2004 en 2005 iets meer dan de helft van de leerlingen een advies kregen voor havo en/of vwo.

Terzijde merken we op dat het heersende beeld dat scholen voor voortgezet onderwijs bij de toelating van leerlingen in het eerste jaar van het voortgezet onderwijs vooral zouden afgaan op de score op de Eindtoets Basisonderwijs en dat zij het advies van de basisschool nauwelijks in hun toelatingsbeslissing zouden betrekken, nuancering behoeft.

Dat blijkt niet alleen uit de grote mate van overeenstemming tussen advies en score op de Eindtoets Basisonderwijs, maar ook uit het feit dat in bijna twee derde van de gevallen waarin advies en Eindtoetsscore afwijken, toch het advies van de basisschool wordt opgevolgd (Van der Lubbe, Verhelst, Heuvelmans & Staphorsius, 2004).

Resumerend

Er is geen reden om te denken dat de allocatieproblemen van leerlingen aanzienlijk zullen verminderen wanneer het advies van de basisschool vervangen zou worden door de score op de Eindtoets Basisonderwijs. Daarvoor is er teveel overeenstemming tussen het advies en de eindtoetsscore. Het gebrek aan voorspellende waarde voor de positie die leerlingen in het derde leerjaar hebben verkregen, moet op een andere manier aangepakt worden.

6 Voorbereiding op het voortgezet onderwijs

Wanneer de verklaring voor het feit dat bijna een kwart van de leerlingen in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs niet meer op het niveau van het advies zit, niet gezocht moet worden in de validiteit van de adviezen, dan komt de vraag naar voren of de leerlingen in het basisonderwijs wel voldoende voorbereid worden op het voortgezet onderwijs. Er zijn verschillende maatregelen die de basisscholen kunnen nemen om de leerlingen voor te bereiden en om 'de overstap' te vergemakkelijken. Het gaat om de:

- ◆ aansluiting van onderwijsinhoud en pedagogisch-didactische aanpak in basis onderwijs en voortgezet onderwijs;
- ◆ loopbaanoriëntatie en informatieoverdracht over het voortgezet onderwijs;
- ◆ keuzebegeleiding van leerling en ouders, en;
- ◆ overdracht van leerlinggegevens aan de vervolgopleiding.

In een beperkt aantal regio's is door de Inspectie van het Onderwijs nagegaan hoe basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs eraan werken om de overgang van leerlingen van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs te vergemakkelijken. De (kwalitatieve) bevindingen uit deze onderzoeken, waaronder die in de regio Oss en de stad Maastricht (Inspectie van het Onderwijs, 2006), zijn in onderstaande paragrafen geïncorporeerd.

6.1 Aansluiting onderwijsinhoud en pedagogisch-didactische aanpak

Vrijwel alle leerkrachten besteden in groep 8 extra aandacht aan studievaardigheden, zelfstandig studeren en leren plannen. Een beperkt aantal basisscholen blijft in groep 8 in de periode na de afname van de eindtoets intensiever te werken aan een gerichte voorbereiding op de leerstof in het voortgezet onderwijs, dan andere. In het advies 'Presteren naar vermogen' (Onderwijsraad, 2007) pleit de Onderwijsraad ervoor de periode tussen de vaststelling van het advies voor het voortgezet onderwijs en het einde van het schooljaar meer dan nu gebeurt in groep 8 van de basisschool aan onderwijs en instructie te wijden. Deze periode kan benut worden om zwakke plekken in het presteren bij leerlingen te verbeteren en hen zo gericht voor te bereiden op het vervolgonderwijs.

Het creëren van een goede aansluiting van onderwijsinhoud en pedagogisch-didactische aanpak in het basisonderwijs op die in het voortgezet onderwijs blijft echter een weerbarstige zaak. De kern van het probleem is dat bijna de helft van de scholen voor voortgezet onderwijs met meer dan dertig toeleverende basisscholen te maken heeft. Al deze scholen hebben een eigen identiteit en autonomie. Het bevorderen van een betere inhoudelijke afstemming (leerstofinhouden, het lesgeven en de omgang met leerlingen) is de afgelopen decennia niet bijzonder succesvol gebleken (Taakgroep Vernieuwing Basisvorming, 2004; Verbeek, e.a., 2005). Veel scholen voor voortgezet onderwijs zoeken de oplossing in een andere richting. Zij werken met name in het vmbo met kernteams waarin de leerling meer centraal staat.

Een klein team van leraren is dan verantwoordelijk voor zowel de leerprestaties als het welbevinden van de leerlingen. Deze benadering vertoont een sterke verwantschap met de gebruikelijke werkwijze in het basisonderwijs.

De inspectie signaleert ook een toenemend aantal initiatieven van basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs om te komen tot beter doorlopende leer- en zorglijnen. Betrokkenen zijn vaak enthousiast over de verkregen resultaten, maar geven ook aan dat verbreding naar andere scholen moeizaam gaat.

Scholen voor voortgezet onderwijs zijn ook ontevreden over de onhelderheid over het niveau van het basisonderwijs. Er is behoefte aan normering van het eindniveau, rekening houdend met de verschillende schoolsoorten in het voortgezet onderwijs (IBO-werkgroep vmbo, 2005). De kerndoelen zijn te globaal geformuleerd voor een meer precieze niveaubepaling. De Onderwijsraad heeft daarom voorgesteld leerstandaarden in te voeren (Onderwijsraad, 2007). De raad onderscheidt leerstandaarden op drie niveaus: basis, voldoende en gevorderd. De inspectie ziet duidelijk voordelen van het invoeren van leerstandaarden. Zij maken duidelijk aan basisscholen waar deze aan moeten voldoen en aan scholen voor voortgezet onderwijs wat het startniveau is van hun brugklasleerlingen.

6.2 Loopbaanoriëntatie en informatieoverdracht

Een punt van aandacht vormt de wisseling van leerkrachten in groep 8 van het basisonderwijs. Voorlichting over het voortgezet onderwijs aan ouders en leerlingen en contacten met de belangrijkste spelers in het lokale netwerk vereisen van leerkrachten in groep 8 specifieke kennis en vaardigheden. De kwaliteit van deze taakuitvoering wordt negatief beïnvloed wanneer leerkrachten die in groep 8 werken, regelmatig wisselen van groep. Op sommige scholen worden meerdere personen bij de advisering betrokken: leerkracht groep 8, leerkracht groep 7, interne begeleider.

Basisscholen zijn naar eigen zeggen goed op de hoogte van de mogelijkheden binnen het vmbo en kunnen naar de mening van de leraren in groep 8 ouders voldoende informeren. Wij hebben geconstateerd dat veel allocatieproblemen zich voordoen bij de leerlingen die het advies hebben gekregen om de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg of de basisberoepsgerichte leerweg te gaan volgen. In de praktijk blijkt het moeilijk om de leerlingen te determineren voor de kaderberoepsgerichte, dan wel de basisberoepsgerichte leerweg. Over de gemengde leerweg blijken bij diverse leraren misverstanden te bestaan.

Sommige leraren in groep 8 denken dat de gemengde leerweg een leerweg tussen de kaderberoepsgerichte leerweg en de theoretische leerweg is. Dat is uiteraard niet het geval. De grotere allocatieproblemen met de adviezen voor de basisberoepsgerichte leerweg, de kaderberoepsgerichte leerweg en de gemengde leerweg suggereren dat een aantal leraren van de basisscholen die de leerlingen moeten adviseren, nog onvoldoende vertrouwd zijn met de mogelijkheden in het vmbo.

6.3 Keuzebegeleiding

Vrijwel alle basisscholen voorzien de ouders van schoolverlaters van informatie over het voortgezet onderwijs. In de meeste gevallen krijgen de ouders schriftelijke informatie, maar veel scholen organiseren ook informatiebijeenkomsten, veelal in samenwerking met scholen van voortgezet onderwijs. Veel basisscholen informeren ouders niet alleen over de inrichting van het voortgezet onderwijs, maar ook over de eisen die gesteld worden aan de studiehouding van hun kinderen. Op nagenoeg alle basisscholen wordt voldoende gedaan aan voorlichting aan ouders en dat geldt ook voor de aandacht die specifiek aan allochtone ouders wordt besteed.

Mede gelet op de toenemende druk van ouders op het schooladvies is het nodig tijdig te starten met de keuzebegeleiding van ouders en leerlingen in het basis-onderwijs. Door ouders tijdig bij dit keuzeproces te betrekken kan de acceptatie van het uiteindelijke advies toenemen. Tijdens dit keuzeproces moet een goede 'match' worden bereikt tussen de mogelijkheden en beperkingen van een kind enerzijds en de meest geschikte school van voortgezet onderwijs anderzijds.

6.4 Overdracht van leerlingengegevens

Zeer beperkte uitzonderingen daargelaten besteden alle basisscholen aandacht aan de informatieoverdracht over de leerlingen. Zij doen dit via het onderwijskundig rapport of gebruiken inlichtingenformulieren die zij vanuit het voortgezet onderwijs krijgen aangereikt. Toch is er zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs veel onvrede over nut en noodzaak van deze informatie.

Bij de informatieoverdracht aan het vervolgonderwijs dient het effectief gebruik uitgangspunt te zijn. Pas als scholen voor voortgezet onderwijs de informatie daadwerkelijk gebruiken, worden basisscholen gestimuleerd de benodigde informatie te verschaffen. Anderzijds mogen aan de informatie in de onderwijskundige rapporten eisen worden gesteld. Nuttige informatie voor een (digitaal) overdrachtdossier omvat onder meer het cognitieve beheersingsniveau aan het eind van het basis-onderwijs (DLE's, vaardigheidsscores, percentages op de diverse domeinen in de eindtoets) en het sociaal-emotioneel functioneren (met behulp van eenduidige observatie-instrumenten of genormeerde vragenlijsten). Dit profiel biedt scholen van voortgezet onderwijs de mogelijkheid nauwkeurig aan te sluiten op het gesignaleerde aanvangsniveau. Een screening op cognitieve prestaties bij alle leerlingen bij aanvang van het voortgezet onderwijs wordt dan overbodig.

Daar waar reeds in het basisonderwijs sprake is van meer dan een half jaar leerachterstand, van individuele leerroutes of van leerlingen met leer- en/of gedragsproblemen, bieden de handelingsplannen (met concrete doelen, probleemanalyse en effectieve hulpmiddelen) aanknopingspunten voor continuïteit van de extra zorg. Vooral deze informatieoverdracht kan het best plaatsvinden in een direct contact ('warme overdracht') tussen vertegenwoordigers van beide sectoren. Aldus wordt de doorgaande lijn in de zorg beter gewaarborgd.

Onder auspiciën van de Projectgroep Kwaliteit van de leerlingenzorg in het vmbo en praktijkonderwijs zijn in samenwerking met WSNS in de deelprojecten 'Doorlopende leer- en zorglijnen PO-VO' en 'Doorlopende Leer- en zorglijnen VO-MBO' methoden voor een warme overdracht po-vo en een digitaal overdrachtdossier ontwikkeld (Projectgroep Kwaliteit van de leerlingenzorg in het vmbo en praktijkonderwijs, 2006).

De onvrede in beide sectoren over de informatieoverdracht kan slechts worden weggenomen als er regionale afspraken worden gemaakt tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs.

De leerlingen krijgen in het voortgezet onderwijs in de brugklas doorgaans onderwijs van tien of meer docenten. Deze docenten krijgen ieder te maken met vele tientallen leerlingen die zij nog niet kennen. Dit stelt hoge eisen aan de informatievoorziening aan deze docenten. De inspectie constateert nog regelmatig dat docenten pas informatie vragen als er zich een probleem voordoet in het leerproces van een leerling.

6.5 Verschillen in uitvoering van de zorg

Inspectieonderzoek geeft aan dat er duidelijke verschillen zijn tussen het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs wat betreft de uitvoering van de zorg. In het basisonderwijs ligt het accent vooral op de uitvoering van de zorg door de groepsleraar in de klas. Er zijn beperkt extra ondersteuningsfaciliteiten buiten de groep (remedial teaching, preteaching).

In het vmbo is de extra zorg vooral verbonden aan de plaatsing in een leerweg of afdeling die aansluit bij de mogelijkheden van de leerling. Daarnaast is er op beperkte schaal extra ondersteuning mogelijk buiten de groep.

De noodzaak die in het basisonderwijs aanwezig was om deze leerlingen als 'zorgleerling' te benaderen, lijkt in het voortgezet onderwijs voor een groot deel te verdwijnen door plaatsing in een specifieke leerweg of in een bepaald schooltype. Dat geldt in het bijzonder voor de cognitieve ontwikkeling, waar weinig sprake is van aansluiting bij de feitelijke situatie van individuele leerlingen binnen één klas, zoals ten aanzien van het niveau van begrijpend lezen. Het accent van de specifieke zorg ligt in het voortgezet onderwijs meer op de sociaal-emotionele problematiek.

Er blijken leerlingen te zijn die in het basisonderwijs 'zorgleerlingen' zijn en in het voortgezet onderwijs niet. Het omgekeerde komt ook voor. De inspectie doet nader onderzoek naar deze problematiek, die in het bijzonder naar voren komt bij leerlingen die geïndiceerd zijn voor het leerwegondersteunend onderwijs.

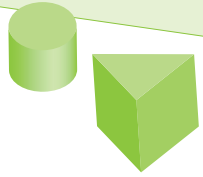
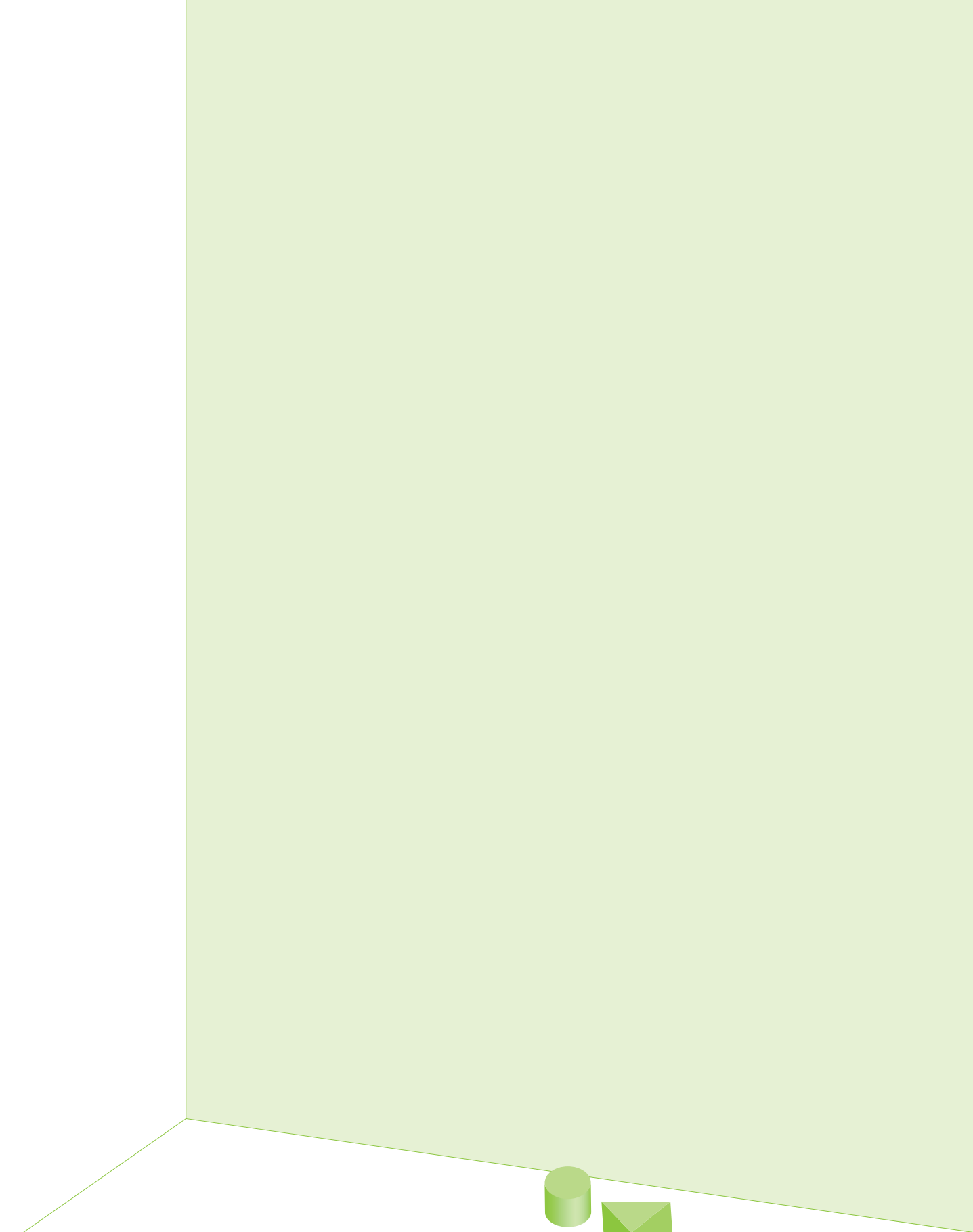
6.6 Samenvatting

Het creëren van een goede aansluiting van onderwijsinhoud en pedagogischdidactische aanpak tussen het basisonderwijs en die in het voortgezet onderwijs blijft weerbarstig wanneer we ons realiseren dat bijna de helft van de scholen voor voortgezet onderwijs met meer dan dertig toeleverende basisscholen te maken heeft. Al deze scholen hebben een eigen identiteit en autonomie. Het lijkt meer voor de hand te liggen om de oplossing te zoeken in de richting van het werken met kernteams waarin de leerling meer centraal staat. Een klein team van leraren is dan verantwoordelijk voor zowel de leerprestaties als het welbevinden van de leerlingen. Deze benadering, die vooral in het vmbo wordt gehanteerd, vertoont een sterke verwantschap met de gebruikelijke werkwijze in het basisonderwijs. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat de leraren in groep 8 van het basisonderwijs onvoldoende op de hoogte zijn van de mogelijkheden binnen het vmbo.

Vrijwel alle basisscholen besteden aandacht aan de informatieoverdracht over de leerlingen. Zij doen dit via het onderwijskundig rapport of gebruiken inlichtingenformulieren die zij vanuit het voortgezet onderwijs krijgen aangereikt. Daar waar leerlingen in het basisonderwijs reeds een half jaar leerachterstand of meer hebben opgelopen, of waar gewerkt is met individuele leerroutes of van leerlingen met leren/of gedragsproblemen kan deze informatieoverdracht het best plaatsvinden in een direct contact ('warme overdracht') tussen vertegenwoordigers van beide sectoren. Zo wordt de doorgaande lijn in de zorg beter gewaarborgd.

De inspectie constateert grote verschillen in de uitvoering van de zorg in het basis-onderwijs en het voortgezet onderwijs. Dit betreft met name de extra zorg en begeleiding binnen de klas, die leerlingen op cognitief gebied nodig hebben.

Docenten in het voortgezet onderwijs krijgen in de brugklas met vele tientallen voor hen nieuwe leerlingen te maken. Dit stelt hoge eisen aan de informatievoorziening. Deze moet voor hen herkenbaar zijn en gemakkelijk toegankelijk zijn.

7 Vo-scholen met veel doublerende of afstromende leerlingen

Hoewel men zich moet (blijven) afvragen of leerlingen die opstromen niet al te lang onder hun niveau gepresteerd hebben, is met doubleren en afstroom een voor leerlingen veel ingrijpender probleem aan de orde. Daarom zullen we nu focussen op vestigingen voor voortgezet onderwijs waar verhoudingsgewijs veel leerlingen gedurende de eerste twee leerjaren doubleren of waar verhoudingsgewijs veel leerlingen in het derde leerjaar in een lager onderwijstype zitten dan waarvoor zij door de basisschool geadviseerd zijn.

Tabel 5 Vestigingen voor voortgezet onderwijs waar veel dan wel geen leerlingen afstromen of doubleren

Vestigingen die...	Percentage in...		
	2004	2005	2004 én 2005
geen afstromende en geen doublerende leerlingen hebben in...	5,1	3,8	1,2
een modaal aantal afstromende of doublerende leerlingen hebben in...	69,3	73,9	87,6
>20% afstromende of >10% doublerende leerlingen hebben in...	25,6	22,3	11,2

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2005)

In 2004 had 5,1 procent van de vestigingen van scholen voor voortgezet onderwijs geen enkele doublerende en geen enkele afstromende leerling. In 2005 gold dat voor 3,8 procent van de vestigingen. In 2004 had 25,6 procent van de vestigingen van scholen voor voortgezet onderwijs meer dan 10 procent doublerende leerlingen in de eerste twee leerjaren of meer dan 20 procent afstromende leerlingen. In 2005 is bij 22,3 procent van de vestigingen geconstateerd dat het doubleer- of afstroompercentage boven de respectievelijk 10 en 20 procent lag. Dit wordt als veel gezien.

Een vestiging die het ene jaar veel doubleerders of afstromers heeft, hoeft dat het andere jaar niet te hebben. Ruim 1 procent van vestigingen van scholen voor voortgezet onderwijs had gedurende 2004 en 2005 in het geheel geen doublerende of afstromende leerlingen. Ruim 11 procent van de vestigingen had zowel in 2004 als in 2005 meer dan 10 procent leerlingen die in leerjaar 1 of 2 doubleerden of meer dan 20 procent leerlingen die in leerjaar 3 waren afgestroomd naar een lager onderwijstype.

In tabel 6 wordt een overzicht geboden van de verschillen tussen typen vestigingen voor voortgezet onderwijs in het doubleren of afstromen van leerlingen.

Tabel 6 Typen vestigingen voor voortgezet onderwijs waar veel dan wel geen leerlingen afstromen of doubleren (in procenten)

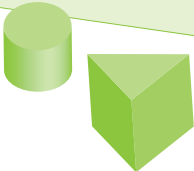
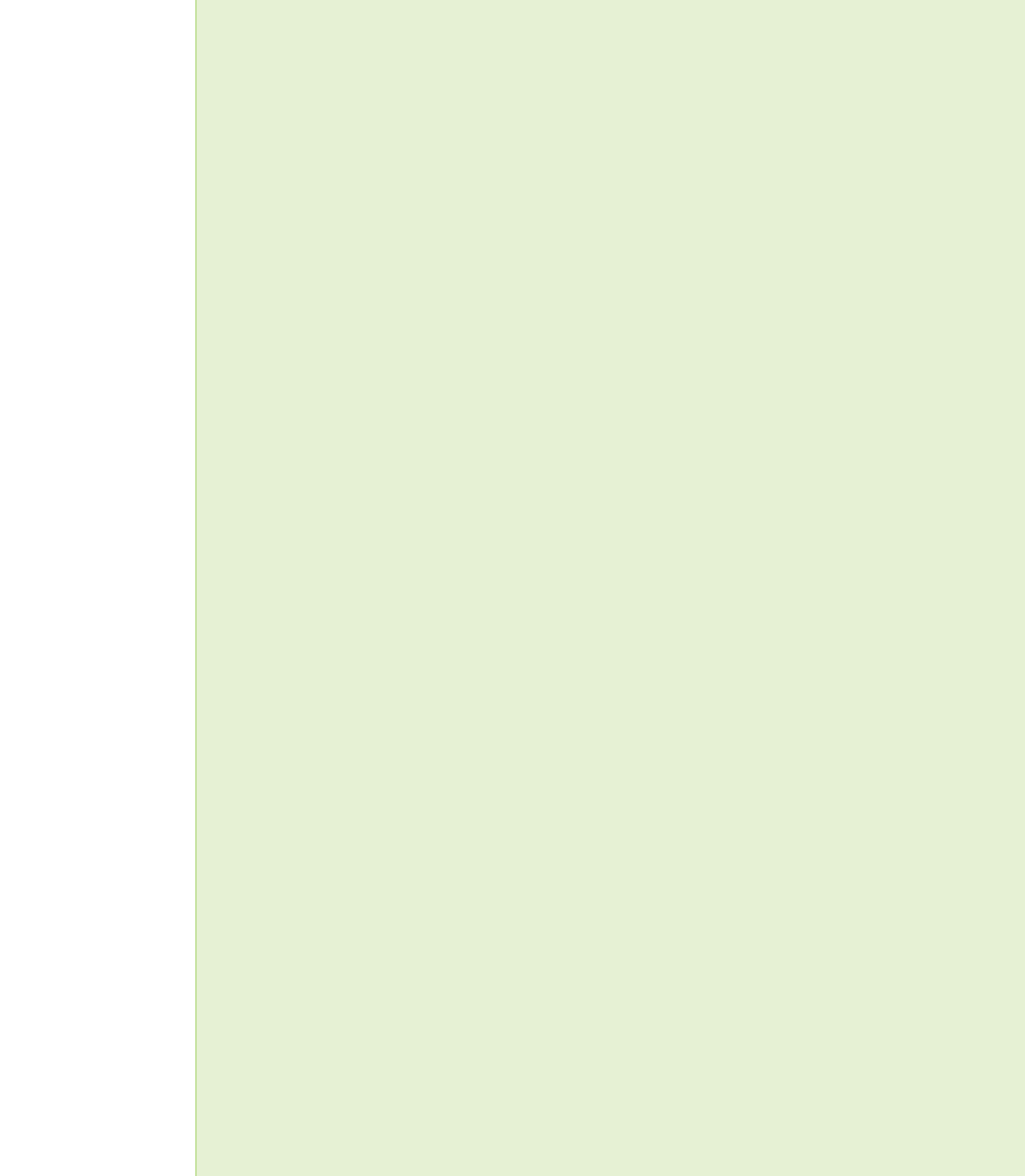
Afstroom en doubleren	VWO of havo/vwo	Vmbo-gt/havo/vwo	Vmbo-gt	Vmbo-gt-k-b	Vmbo-k-b	Vmbo-gt-k-b/havo/vwo
Aantal vestigingen	149	301	107	236	118	147
Geen	2,7	0,3	0,9	1,3	1,7	0,0
Modaal	94,0	94,0	91,6	76,7	78,0	89,8
Veel	3,4	5,6	7,5	22,0	20,3	10,2

Bron: Inspectie van het Onderwijs (2005)

Het blijkt dat het percentage vestigingen met veel afstromende en doublerende leerlingen veel hoger is in de vmbo-vestigingen en in de vestigingen met vmbo. Dit is consistent met de gegevens uit tabel 2.

Resumerend

Op ruim 1 procent van de vestigingen heeft in de onderbouw gedurende 2004 en 2005 niemand gedoubleerd of is afgestroomd naar een lager onderwijstype. Op ruim 11 procent van de vestigingen voor voortgezet onderwijs doubleerde in 2004 en 2005 meer dan 10 procent van de leerlingen gedurende de eerste twee jaar of stroomde meer dan 20 procent van de leerlingen af naar een lager onderwijstype.

8 Doubleren en afstromen van leerlingen en de kwaliteit van het onderwijs

Om de vraag naar de samenhang tussen de kwaliteit van de inrichting van het onderwijsproces het doubleren en afstromen van leerlingen te kunnen beantwoorden zijn de volgende kwaliteitsaspecten bij een steekproef van 571 vestigingen, die een goede afspiegeling vormen van de populatie, onderzocht:

- ◆ Het leerstofaanbod is dekkend voor de kerndoelen en de examenprogramma's, afgestemd op het vervolgonderwijs en/of de arbeidsmarkt en sluit aan bij de onderwijsbehoeften van de individuele leerlingen (*aanbod*).
- ◆ De geprogrammeerde onderwijstijd voldoet aan de wettelijke vereisten en de leraren realiseren de geplande onderwijstijd (*tijd*).
- ◆ De uitleg is duidelijk, de onderwijsactiviteiten hebben een duidelijke structuur, de (werk)omstandigheden zijn ordelijk en de leerlingen zijn betrokken bij het onderwijsleerproces (*structuur*).
- ◆ De vorderingen en ontwikkeling van leerlingen worden systematisch gevolgd (*toetsen*).
- ◆ De school draagt zorg voor extra begeleiding van leerlingen die zorg behoeven (*zorg*).
- ◆ De sfeer op school is stimulerend (*pedagogisch klimaat*).
- ◆ Leerlingen ervaren de school als veilig (*veiligheid*).
- ◆ De opbrengst is voldoende (*opbrengsten*).

Om inzicht te kunnen krijgen in de grootte van de verschillen tussen vestigingen waar veel leerlingen afstromen of doubleren en vestigingen waar dit veel minder gebeurt, zijn de scores op alle aspecten van het onderwijsleerproces zo gestandaardiseerd dat de gemiddelde vestiging steeds de score van 0 heeft⁴. Door deze standaardisering is op eenvoudige wijze te zien hoeveel de inrichting van het onderwijsleerproces van vestigingen waar veel leerlingen afstromen of doubleren zich onderscheidt van vestigingen waar dit minder gebeurt. Verschillen van .80 en meer zijn groot, verschillen van .50 zijn middelmatig en verschillen van .20 zijn klein. Verschillen die kleiner zijn dan .20 verdienen normaal gesproken geen interpretatie (Cohen, 1988, 40). De resultaten zijn weergegeven in grafiek 1. De categorieën geen, modaal en veel corresponderen met tabel 5.

Ten aanzien van de kwaliteit van het aanbod, de leertijd en het systematisch volgen van de ontwikkeling van de leerlingen (toetsen) zijn er geen verschillen te zien tussen de drie groepen vestigingen voor voortgezet onderwijs. Bij de kwaliteit van de opbrengsten, de instructie, de zorg voor zwakke leerlingen, het pedagogisch klimaat en de veiligheid zijn die verschillen er wel. Er bestaan duidelijke verschillen in de kwaliteit van de instructie tussen vestigingen met veel en geen afstromende of doublerende leerlingen.

Op vestigingen met veel afstromende of doublerende leerlingen is de uitleg minder duidelijk, hebben de onderwijsactiviteiten minder structuur, zijn de (werk)omstandigheden minder ordelijk en zijn de leerlingen minder betrokken bij het onderwijsleerproces dan op vestigingen met geen afstromende of doublerende leerlingen.

⁴ In feite is hier gewerkt met z-scores die een gemiddelde 0 en een standaard deviatie 1 hebben. Dat biedt de mogelijkheid om verschillen tussen groepen scholen direct uit te drukken in effectgroottes (cf. Cohen, 1988).

Op vestigingen met veel afstroom en doubleren is ook het pedagogisch klimaat minder stimulerend voor de leerlingen en wordt de school door de leerlingen als minder veilig ervaren dan op de vestigingen waar doubleren en afstroom niet voorkomen. Ook de opbrengsten in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs zijn lager.

Grafiek 1 De kwaliteit van het onderwijs en het optreden van afstroom en doubleren in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. (n=571 vestigingen)

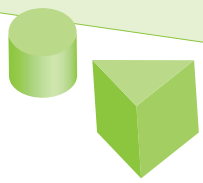
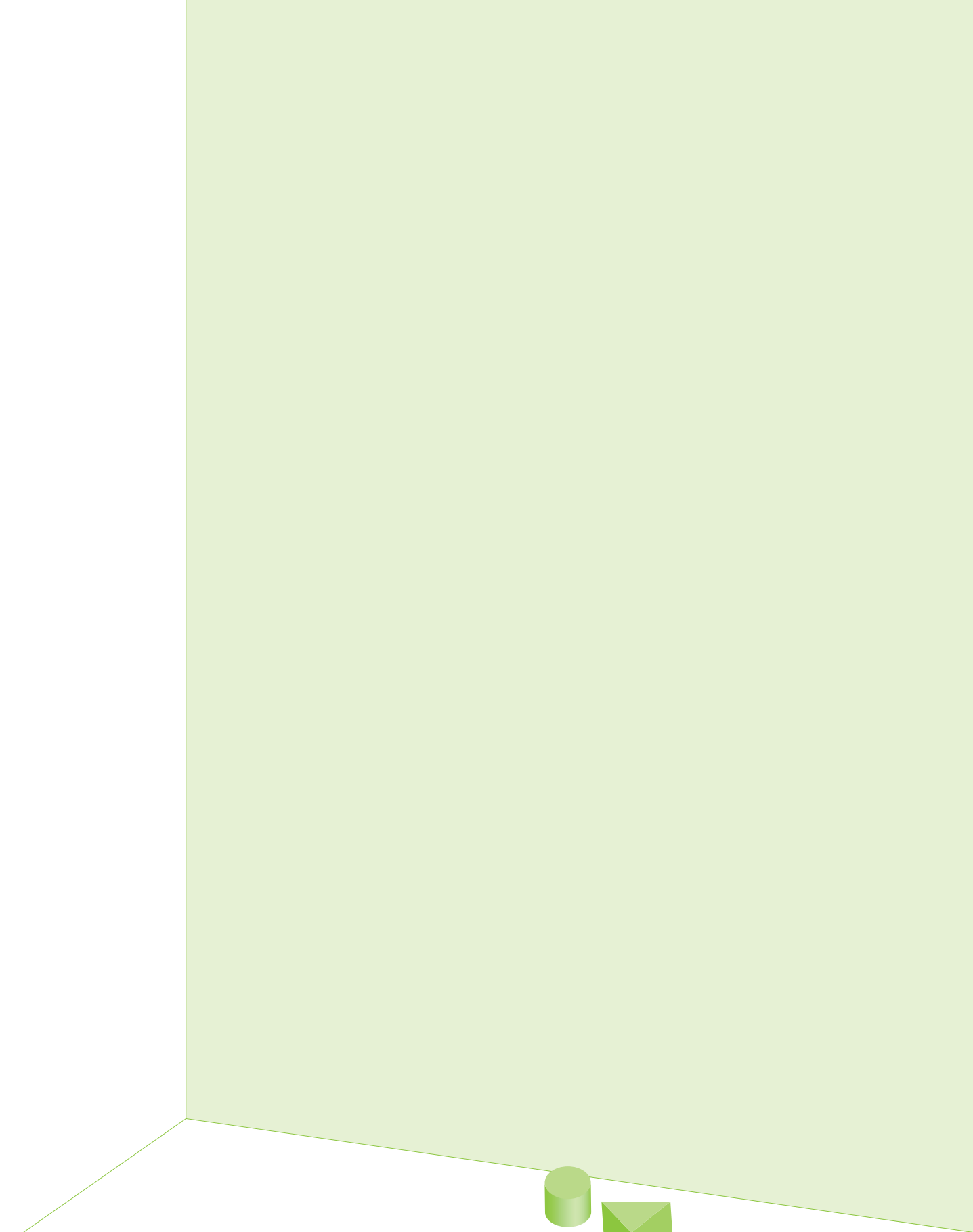

Noot: zie tabel 5 voor de definitie van 'geen', 'modaal' en 'veel'
Bron: Inspectie van het Onderwijs (2005)

Op vestigingen waar doubleren en afstroom niet voorkomt, is de uitleg beter, hebben de onderwijsactiviteiten meer structuur, zijn de (werk)omstandigheden ordelijker en zijn de leerlingen meer betrokken bij het onderwijsleerproces. Het pedagogisch klimaat en de veiligheid is op deze scholen beter dan op de scholen waar veel leerlingen doubleren of afstromen. Ook de zorg voor zwakke leerlingen is beter dan op de overige vestigingen. En niet op de laatste plaats: ook de opbrengsten in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs zijn beter op de vestigingen waar geen leerlingen doubleren of afstromen.

Resumerend

Op vestigingen waar leerlingen vaker doubleren of afstromen naar lagere onderwijstypen blijkt de kwaliteit van het onderwijs zwakker te zijn. Dit geldt in het bijzonder voor de kwaliteit van de instructie, van de veiligheid, van het pedagogisch klimaat en van de opbrengsten. Op vestigingen waar geen enkele leerling afstroomt of doubleert treft men in het bijzonder een betere kwaliteit van de inrichting van het onderwijsleerproces aan.

9 Nabeschoouwing

Elk jaar worden zo'n 190.000 leerlingen die het basisonderwijs verlaten, geplaatst in een van de vier leerwegen van vmbo, in de havo of in het vwo. Deze plaatsing gebeurt in grote meerderheid op grond van het advies dat zij krijgen van de basisschool. Dit advies komt doorgaans overeen met de score die de leerlingen op een eindtoets, zoals de Cito-toets, krijgen.

In het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs zit één op de vier leerlingen niet meer op het niveau van dit advies. Ruim 11 procent van de leerlingen stroomt af naar een lagere onderwijssoort dan door de basisschool geadviseerd werd, 12 à 13 procent van de leerlingen stroomt op naar een hogere onderwijssoort. Ruim 3 procent van de leerlingen is blijven zitten in het eerste of het tweede leerjaar.

Ongeveer een derde van de leerlingen krijgt geen enkelvoudig advies. Voor deze leerlingen betekent 'op niveau' dat zij in het derde leerjaar in een schoolsoort zitten die overeenkomt met het meervoudig advies.

De meeste plaatsingsproblemen hebben zich voorgedaan bij de leerlingen die in het derde leerjaar in de kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo (vmbo-k) zitten. Hier zit slechts 55 procent van de leerlingen in het derde leerjaar nog op het niveau van het advies. Ruim 25 procent van de leerlingen die in het derde jaar van het vmbo-k zitten, had een hoger advies en bijna 20 procent had een lager advies. In de overige onderwijssoorten zit in het derde leerjaar ongeveer 80 procent nog op het niveau van het advies.

De eerste verklaring voor deze plaatsingsproblemen moet gezocht worden in een onvoldoende goede aansluiting tussen de onderwijsinhoud en de pedagogisch-didactische aanpak van het basisonderwijs en die in het voortgezet onderwijs. Dat is ook niet eenvoudig. Het creëren van een goede aansluiting van onderwijsinhoud en pedagogisch-didactische aanpak in basisonderwijs op die in het voortgezet onderwijs blijft weerbarstig. Dat wordt mede veroorzaakt doordat bijna de helft van de scholen voor voortgezet onderwijs met meer dan dertig toeleverende basisscholen te maken heeft. Al deze scholen hebben een eigen identiteit en autonomie. Een deel van de scholen voor voortgezet onderwijs zoekt de oplossing in de richting van het werken met kernteams waarin de leerling meer centraal staat. Een klein team van leraren in het voortgezet onderwijs is dan verantwoordelijk voor zowel de leerprestaties als het welbevinden van de leerlingen. Deze aanpak, die vooral in het vmbo wordt gekozen, vertoont een sterke verwantschap met de gebruikelijke werkwijze in het basisonderwijs.

Vrijwel alle basisscholen besteden aandacht aan de informatieoverdracht over de leerlingen. Zij doen dit via het onderwijskundig rapport of gebruiken inlichtingenformulieren die zij vanuit het voortgezet onderwijs krijgen aangereikt. Daar waar leerlingen in het basisonderwijs reeds een half jaar leerachterstand of meer hebben opgelopen, of waar gewerkt is met individuele leerroutes of waar sprake is van leerlingen met leer- en/of gedragsproblemen kan deze informatieoverdracht het best plaatsvinden in een direct contact ('warme overdracht') tussen vertegenwoordigers van beide sectoren.

Zo wordt de doorgaande lijn in de zorg voor de zwakkere leerlingen beter gewaarborgd.

De inspectie constateert grote verschillen in de uitvoering van de zorg in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Dit betreft met name de extra zorg en begeleiding binnen de klas, die leerlingen op cognitief gebied nodig hebben.

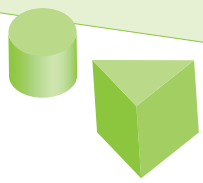
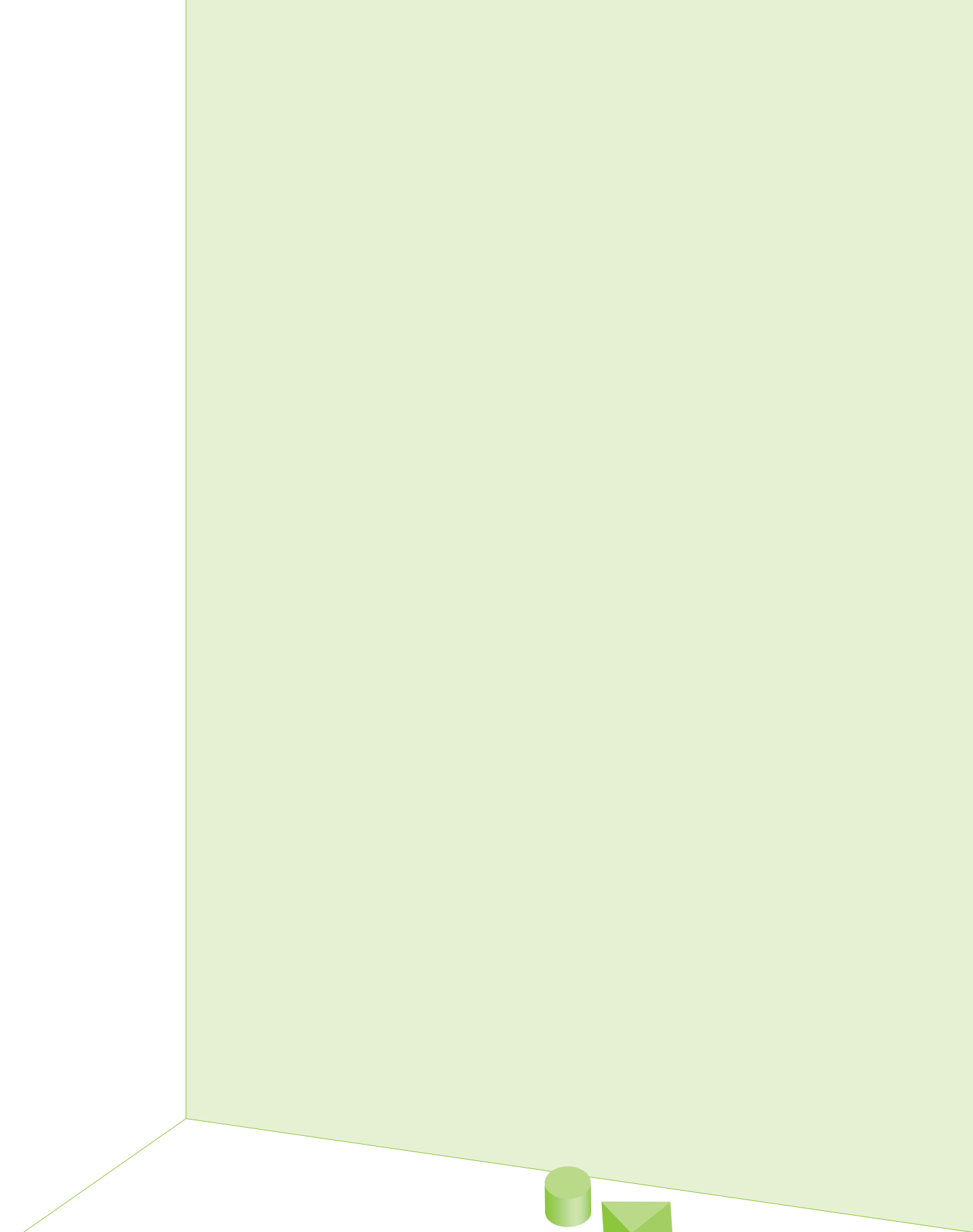
Op de tweede plaats zijn er aanwijzingen dat de leraren in groep 8 van het basisonderwijs onvoldoende op de hoogte zijn van de mogelijkheden binnen het vmbo. Het is voor hen moeilijk een onderscheid te maken tussen het niveau van de kaderberoepsgerichte leerweg en het niveau van de basisberoepsgerichte leerweg. Er bestaan ook misverstanden over de gemengde leerweg. Deze leerweg heeft als zesde examenvak een beroepsgericht vak en heeft het zelfde niveau als de theoretische leerweg. De gemengde leerweg wordt nogal eens onterecht gezien als een leerweg tussen de kaderberoepsgerichte leerweg en de theoretische leerweg. Bij de grote afstroom van de theoretische leerweg naar de kaderberoepsgerichte leerweg speelt uiteraard ook de sterkere voorkeur van ouders een rol om hun kind naar de theoretische leerweg van het vmbo (de vroegere mavo) te willen sturen.

Tot slot wijst ons onderzoek uit dat de kwaliteit van het voortgezet onderwijs een rol speelt. Op ruim 1 procent van de vestigingen heeft in de onderbouw gedurende 2004 én 2005 niemand gedoubleerd of is afgestroomd naar een lager onderwijstype. Op ruim 11 procent van de vestigingen voor voortgezet onderwijs doubleerde meer dan 10 procent van de leerlingen gedurende de eerste twee jaar of stroomde meer dan 20 procent van de leerlingen af naar een lager onderwijstype. Op deze laatstgenoemde vestigingen blijkt de uitleg van de leraren minder duidelijk, hebben de onderwijsactiviteiten minder structuur, zijn de (werk)omstandigheden minder ordelijk en zijn de leerlingen minder betrokken bij het onderwijsleerproces dan op vestigingen met geen afstromende of doublerende leerlingen. Op vestigingen met veel afstroom en doubleren is het pedagogisch klimaat minder stimulerend voor de leerlingen en wordt de school door de leerlingen als minder veilig ervaren. Ook zijn de opbrengsten in de bovenbouw er lager.

Op vestigingen waar doubleren en afstroom niet voorkomt, is de uitleg beter, hebben de onderwijsactiviteiten meer structuur, zijn de (werk)omstandigheden ordelijker en zijn de leerlingen meer betrokken bij het onderwijsleerproces. Het pedagogisch klimaat en de veiligheid zijn op deze scholen beter dan op de scholen waar veel leerlingen doubleren of afstromen. Ook de zorg voor zwakke leerlingen is hier beter dan op de overige vestigingen. Niet op de laatste plaats blijken ook de opbrengsten op deze scholen beter te zijn.

Naar het oordeel van de inspectie zouden zowel basisscholen als scholen voor voortgezet onderwijs de schoolloopbaan van hun leerlingen in het voortgezet onderwijs beter kunnen analyseren. Zij kunnen hier op schoolniveau waardevolle informatie aan ontfemen over de kwaliteit van de adviezen en de kwaliteit van hun onderwijs.

De inspectie zal nader onderzoek doen naar de leerlingstromen in het vmbo inclusief de voortijdig schoolverlaters. Wij hopen daardoor beter inzicht te krijgen waarom scholen zo verschillend presteren in dezen.

Literatuur

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioural sciences*. New York: Academic Press.

Driessen, G. Doesborgh, J., Ledoux, G., Overmaat, M., Roeleveld, J & Veen, I. van der. (2005). *Van basis- naar voortgezet onderwijs. Voorbereiding, advisering en effecten*. Nijmegen: ITS; Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

IBO-werkgroep vmbo (2004-2005) *Het vmbo. Beelden, feiten en toekomst*. Interdepartementaal Beleidsonderzoek. Den Haag: Ministerie van OCW.

Inspectie van het Onderwijs (1999). *De aansluiting basisonderwijs voortgezet onderwijs. Een inventariserend onderzoek*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2004). *Onderzoek naar de afstroom van vmbo-leerlingen in de regio Utrecht*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. (intern rapport)

Inspectie van het Onderwijs (2003). *Onderwijsverslag over het jaar 2002*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2004). *Doorgaande zorg en begeleiding. Een inventariserend onderzoek naar verschillende aspecten van de overgang van zorgleerlingen van primair naar voortgezet onderwijs in de regio Oss*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2005). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2004/2005*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2006). *Eindtoets Basisonderwijs. Een onderzoek naar leerlingen die niet meedoen en/of niet meetellen*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2006). *Over de brug komen. Een onderzoek naar de doorgaande lijn tussen primair en voortgezet onderwijs in Maastricht*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Kuyper, H. & M.P.C. van der Werf (2001). *Inventarisatie van het verloop van leerlingstromen in het voortgezet onderwijs*. Studie in opdracht van de Onderwijsraad. Groningen: GION; Den Haag: Onderwijsraad.

Lubbe, M. van der, N. Verhelst, T. Heuvelmans & G. Staphorsius (2005). *Verslag van een onderzoek naar de toelating van leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Arnhem: CITO.

Meijnen, G.W. (2004). *Het concept meritocratie en het voortgezet onderwijs*. *Pedagogische Studiën* 81, no. 2, p. 79-88.

Mulder, L. & C. Suhre (1995). *OVB-doelgroepleerlingen in het voortgezet onderwijs. Deel 1: de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs in schooljaar 1992/1993*. Nijmegen: ITS en Groningen: GION.

Mulder, L., Roeleveld, J. & Vierke, H. (2007). *Onderbenutting van capaciteiten in basis- en voortgezet onderwijs*. Studie in opdracht van de Onderwijsraad. Nijmegen/Amsterdam: ITS/SCO-Kohnstamm Instituut. Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2004). *Betere overgangen in het onderwijs. Adviezen voor het verminderen van voortijdige schooluitval en het verkrijgen van een hoger opleidingsniveau in Nederland*. Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2007). *Presteren naar vermogen. Alle talenten benutten in het funderend onderwijs* Advies van de Onderwijsraad. Den Haag: Onderwijsraad.

Taakgroep Vernieuwing Basisvorming (2004). *Beweging in de onderbouw. Voorstellen voor de eerste leerjaren in het voortgezet onderwijs*. Hoofdrapport en bijlagenrapport. [Zwolle]: Taakgroep Vernieuwing Basisvorming.

Terwel, J. (2005). *Is de school een sorteermachine? Schoolkeuze en schoolloopbaan van leerlingen van 12-16 jaar*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam. (afscheidsrede)

Vaessen, K. & K. Hoogeveen (2003). *Naar de brugklas. De aansluiting tussen het primair en het voortgezet onderwijs*. Den Haag: Transferpunt Onderwijsachterstanden.

Verbeek, A., E. van Eck, M. Glaude, G. Ledoux & E. Voncken (2004). *Bruggen bouwen voor leerloopbanen*. Amsterdam: SCO Kohnstamm Instituut.

Vogels, R. (2005). *Onderwijs. De sociale staat van Nederland 2004*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (CPB).

Waijzenberg, K. (2005). *Amsterdamse onderwijsresultaten in het basisonderwijs 2005*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling, Afdeling Onderwijs.

Weeda, F. (2005). *De juf is belangrijker dan het Cito*. NRC Handelsblad, 4 maart, p. 3.

Werf, G. van der & H. Kuyper (2004). *Brugklasdocenten gaan niet meer op de hurken. Meer uitvallers na invoering vmbo*. Didactief, jaargang 34, no. 7, p. 22-24.

Werkgroep Leerlingstromen in het Voortgezet Onderwijs (2003). *Midden-Brabant op Deltahoogte? Verslag van de Werkgroep Leerlingstromen in het Voortgezet Onderwijs*. Tilburg: Regionaal Samenwerkingsverband VO Midden-Brabant.

Werkgroep Leerlingstromen in het Voortgezet Onderwijs (2004). *Werkpapier plaatsingsproblematiek*. Tilburg: Regionaal Samenwerkingsverband VO Midden-Brabant.

Werkgroep Leerlingstromen in het Voortgezet Onderwijs (2004). *De waterstanden. De leerlingstromen in de periode 1 oktober 2003-1 oktober 2004*. Verslag van de Werkgroep leerlingstromen in het Voortgezet Onderwijs in het kader van de GOA Monitor Voortgezet Onderwijs. Tilburg: Regionaal Samenwerkingsverband Voortgezet Onderwijs Midden-Brabant; Stichting Onderwijsbegeleiding Midden-Brabant (S.O.M.).

Colofon

Auteursrecht voorbehouden.

Gehele of gedeeltelijke overneming of reproductie van de inhoud van deze uitgave op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende is verboden, behoudens de beperkingen bij de wet gesteld. Het verbod betreft ook gehele of gedeeltelijke bewerking

Productie

Afdeling Communicatie, Inspectie van het Onderwijs

Vormgeving

Blik grafisch ontwerp, Utrecht

Drukwerk

Den Haag media groep, Rijswijk

Uitgave

Inspectierapport 2007 - 10

mei 2007

Verkoopprijs € 6,00

Exemplaren van deze publicatie zijn telefonisch te bestellen bij de Postbus 51 Infolijn.

Postbus 51- nummer 22BR2007B010

ISBN: 978-90-8503-077-5

Telefoonnummer 0800 - 8051 (gratis),

elke werkdag van 9.00-21.00 uur

of via internet op www.postbus51.nl

Deze publicatie staat ook op internet:

www.onderwijsinspectie.nl

